

II RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 253 (1).**

1925. a.

II Riigikogu koosolek 5. oktoobril 1925. a.

kell 5 p. 1.

Kokku on tulnud 76 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Jaakson**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, teedeminister **K. Virma**, töö-ahoolekandeminister **Chr. Kaarna**, põllutööminister **A. Kerem**, haridusminister **H. B. Rahamägi**, kohtuminister **R. Gabrel**, portfelli minister **K. Ast**.

Välisesitajate looshis: Soome saadik **E. R. Holsti**, Prantsuse chargé d'affaires **I. Dobler**, Läti saatkonna sekretäär **I. Raciuss**, Soome saatkonna sekretäär **N. Orasmaa**, Soome saatkonna atashee **V. Niskanen**.

Päevakord:

1. Vabariigi Valitsuse vastamine 51 Riigikogu liikme arupärimise peale Saaremaa rahukogu mitteavamise kohta.

2. Vabariigi Valitsuse vastamine 25 Riigikogu liikme arupärimise peale teravate vahetõrgete ja teiste väärnähtuste kohta metsadepeavalitsuses.

3. Kohtute asutamise seaduse § 406^b muutmise seadus — III lugemisel.

4. Rahukohtunikude kohtualluvuse muutmise seadus — II lugemisel.

5. Kohtupalati ja rahukogude kohtuistungite koosseisu muutmise seadus — II lugemisel.

6. Riigiasutuste koosseisude muutmise seadus — II lugemisel.

7. Õpetajate seminaride seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

8. Aktsiisi seaduse §§ 1110. ja 1111. muutmise seadus — II lugemisel.

9. Kaubalaeva juhi kutse omandamise seadus — II lugemisel.

10. Kauba- ja abilaevade masinajuhtkonna ja -meeskonna sõidu seadus — II lugemisel.

11. Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

12. Rahukogude kohtupristavite arvu suurendamise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

13. Üldise raudteeseaduse §§ 23—26 muutmise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

14. Matmispaikade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

15. Kodakondsusesse astumise sooviavalduste pealt võetava maksu seadus — üldkommissjoni ettepanek.

16. Komisjoni- ja vahetalituskontorite kautsjonimäärade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretääri kohal sekretäär **J. Holberg**, pärast abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 5.20 min.

1. Päevakorra Juhataja A. Jürman: Täiendamine. Avan Riigikogu koosoleku ja ühtlasi II Riigikogu 9. istungjärku. Päevakorra kohta on tulnud rkl. Voiman'i poolt ettepanek: „Teen ettepaneku võtta esimeseks päevakorra-punktiks komisjonide täiendavad valimised.“

Th. Tallmeister (rhvsv): Teen ettepaneku tänase päevakorra kolmandaks punktiks võtta usutunnistuslikkude ühingute ja nende liitude seadus—üldkommissjoni ettepanek, aruandja rkl. Juhkam. Põhjendusi sellele vist enam juurde lisada ei ole tarvis. Riigikogu liikmetel on teada, et möödunud nädalal meie kirikuelus midagi sündinud on, mis kahtlemata suuri kokkupõrkeid ja teravusi, vististi isegi kohtuprotsesse üksikute kirikute ja üldkiriku vahel välja kutsub. Meil maksab aga kirikuelus seadus, mis 93 aastat vana. See seadus on keiser Nikolai I ajal välja antud. Lugu oleks hoopis loomuvastane, kui nüüd kohtuda selle vana seaduse järele asja arutama hakkaksid. Mina olen täna saanud hulga teateid, mis ütlevad, et Iisaku kirikunõukogu ühel häälel väga teravaid otsuseid konsistooriumi otsuse vastu on vastu võtnud ja sellepärast oleks tarvilik, et Riigikogu usuühingute seaduse päevakorda võtaks ja seal üldkiriku ja üksiku koguduse vahetõrgete ära lahendaks. Sellepärast teen ettepaneku see seadus tänase koosoleku päevakorra 3-aks punktiks võtta.

H. Bauer (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Nagu ma konstateerima pean, on pahempoolsete juures korraga suur huvi kiriklikkude küsimuste vastu tekkinud ja seda võib

ainult rõõmuga tervitada. Mul ei oleks midagi härra Tallmeister'i ettepaneku vastu, kui see mitte nii ülepea-kaela ei oleks tulnud. Mul ei ole ka midagi selle vastu, kui see põhipanev seadus järgmise koosoleku päevakorda võetak. Kevadel taheti seda niisamuti üle öö teha, taheti ühe päeva jooksul 62 seadust vastu võtta ja viimasena neist oli ette nähtud usuühingute seadus. Mina aga pean ütlema, et niiviisi ei tohi üht nii tähtsat seadust ära otsustada ja teda kui kontrabanti päevakorda sisse tuua! Seadust, mis meie rahva luusse ja lihasse lõigata võib, ei tohi nii kergelt ära otsustada. See ei ole kuidagi lubatav.

Juhataja A. Jürman: Riigikogu juhatusel pool on ettepanek — võtta Riigikogu koosoleku teiseks päevakorra-punktiks Vabariigi Valitsuse teadaanne välisminister K. R. Pusta ametistlahkumise kohta. Päevakorra kohta rohkem ettepanekuid ei ole. Ettepanek on tehtud esimeseks päevakorra-punktiks võttakomisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Juhatusel pool on ette pandud teiseks päevakorra-punktiks võtta Vabariigi Valitsuse teadaanne välisminister K. R. Pusta ametistlahkumise kohta. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Siis on ettepanek tehtud 3-ks päevakorra-punktiks võtta usutunnistuslikkude ühingute ja nende liitude seadus — üldkomisjonil ettepanek. (Hääletatakse.) Ettepaneku pool on 31 häält, vastu 30 — seega on ettepanek vastu võetud. (K. Päts, põl.; Iisaku kogudus võib üks päev oodata! Vahel hüüe: Sedelitega!) Nõutakse sedelitega hääletamist. Palun sedelid välja jagada. (Hääletatakse.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: ettepaneku pool on 42 häält, vastu 35. Seega on ettepanek vastu võetud. Seega on koosoleku päevakord kinnitatud.

2. Komisjonide täiendavad valimised.

Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma nimel on rkl. Voiman'i poolt ettepanek tehtud valida rahaasjanduse komisjoni rkl. Peterson'i asemele rkl. Martna, väliskomisjoni rkl. Jonas'e asemele rkl. Martna. Kui selle vastu ei vaielda, panem ette pandud kandidaadid korruga hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ette pandud kandidaadid komisjonidesse valitud.

3. Vabariigi Juhataja A. Jürman: Valitsuse teadaanne välisminister K. R. Pusta lahkumise kohta.

Siinjuures oleks mul järgmine teadaanne ette kanda: „Riigikogu juhatusel. Vabariigi Valitsuse 18. septembri s. a. otsuse täitmiseks saadan siinjuures Riigikogu kodukorra § 102 põhjal välisminister K. R. Pusta ametistlahkumise palve Riigikogule esitamiseks. Riigivanem J. Jaakson. Riigisekretäär K. Terras.“

Välisminister K. R. Pusta kiri on järgmine: „Härra Riigivanem, palun Teid teha vastavaid samme minu vabastamiseks välisministri kohalt Riigikogu poolt. K. R. Pusta, välisminister.“

O. Liigand (rhv): Ettekantud Vabariigi Valitsuse teadaande puhul teen ettepaneku vastu võtta järgmine otsus:

Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse teadaande välisminister K. R. Pusta lahkumise kohta, otsustab:

1. vabastada välisminister K. R. Pusta tema palvel ministri kohuste täitmisest;
2. ülesandeks teha Riigikogu esimehele esineda Riigikogule ettepanekuga Vabariigi Valitsuse osalise täiendamise kohta.

Juhataja A. Jürman: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

4. Vabariigi Valitsuse vastamine 51 Riigikogu liikme arupärimise peale Saaremaa rahukogu mitteavamise kohta.

Kohtuminister R. Gabrel: Austatud Riigikogu liikmed! Arupärijate poolt ette pandud küsimiste peale: 1) missugustel põhjustel keeldub Vabariigi Valitsus täitmast Riigikogu poolt vastuvõetud 1925. aasta eelarvet ja sellele juurde lisatud koosseisusid selles osas, mis puutub 1. juunist 1925. a. Saaremaal iseseisva rahukogu avamisesse ja 2) kui Vabariigi Valitsus selleks vastava eriseaduse tarviliku leiab olevat, siis missugustel põhjustel jäeti kohtuministri poolt väljatöötatud ja Vabariigi Valitsusele ette pandud seaduseelnõu Saaremaa rahukogu avamise üle kinnitamata ja Riigikogule esitamata, — on mul au Vabariigi Valitsuse nimel vastata, et Vabariigi Valitsus on täitnud riigi 1925. a. eelarvet Saaremaa kohtuasutustesse puutuv osas niipalju, kui see maksvate seaduste järele võimalik oli: on ära kaotatud Saaremaa kohtu-uuri ja koht 1. juuniks 1925. a. ja kohtu-uuri kohuste täitmine pandud kohalikkude rahukohtunikkude peale;

on moodustatud Saaremaal uus kolmas rahu-kohtuniku jaoskond ja tarvilikud sammud astunud selleks, et sellesse jaoskonda rahu-kohtunik nimetataks.

Teostamata on jäänud iseseisva rahukogu asutamine Saaremaa jaoks sellepärast, et seda ilma sellekohase eriseadusega teha ei saa. Algatust niisuguse eriseaduse väljaandmiseks ei taha aga Vabariigi Valitsus oma peale võtta, kuna ta arvamisel on, et iseseisva rahukogu asutamine Saaremaa jaoks ei ole tarvilik, ega sellel kujul, nagu ta eelarve järele kavatses, otstarbekohane.

Sellepärast jättis ka Vabariigi Valitsus kohtuministri ettepaneku sellekohase seaduseelnõu esitamise kohta Riigikogule kinnitamata. Kui aga Riigikogu ise vastava seaduse algatab ja vastu võtab, siis ei keeldu Vabariigi Valitsus selle täideviimisest.

Oma arvamist, et Saaremaa jaoks iseseisvat rahukogu tarvis ei ole, põhjendab Vabariigi Valitsus Saaremaa piirkonnas tekkivate kohtuasjade vähese arvuga. Nimelt on Saaremaalt Tallinna-Haapsalu rahukogule sisse tulnud asju: 1923. aastal I astmes: 70 kriminaal-asja, 48 tsiviilasja ja 27 administratiiv asja, kokku 145 asja; tsiviilasjade hulgas oli nõude-asju ainult 17; II astmes: 135 kriminaal-asja ja 121 tsiviilasja, kokku 256 asja. Seega I ja II astmes kokku 401 asja. 1924. aastal on sissetulnud asjade arv veel vähem olnud, nimelt I astmes: 55 kriminaal-asja, 52 tsiviilasja ja 12 administratiiv-asja, kokku 119 asja; tsiviil-asjade hulgas oli nõudeasju ainult 12; II astmes oli: 124 kriminaal-asja ja 120 tsiviilasja, kokku 244 asja. Seega I ja II astmes 1924. aast. kokku 363 asja.

Võrdluseks toon ette praegu olemasolevatele rahukogudele 1924. aastal sissetulnud asjade arvud kokkuvõetult mõlema astme ja kõikide asjade liikide — kriminaal-, tsiviil- ja administratiiv-asjade — kohta: Tallinna-Haapsalu rahukogule on sisse tulnud 1924. a. — 9335 asja, Tartu-Võru rahukogule 6843 asja, Rakvere-Paide rahukogule — 3819 asja ja Viljandi-Pärnu rahukogule — 3326 asja. Sellest selgub, et Saaremaa ei anna küllalt tööd iseseisva rahukogu jaoks, kuigi see ka kõige väiksemas koosseisus, mis võimalik on, ellu kutsutaks.

Ei õigusta rahukogu asutamist Saaremaale ka maa kaugus Tallinnast, sest üldisest Saaremaal tekkinud kohtuasjade arvust on Tallinna-Haapsalu rahukogu otsustanud Tallinnast ainult I astme tsiviilasjad, seega umbes 50 asja aastas, kuna kõik teised asjad on otsustatud Kuresaare väljasõidu istungitel. Rahukogu asutada Saaremaale sellel kujul, nagu see eelarve järele kavatses, on, nimelt nii, et selle alalisesse

koosseisu kuuluks ainult esimees, sekretär ja prokurööri abi, kuna rahukogu liikmete kohuseid täidaksid kordamööda kohalikud rahu-kohtunikud, ei leia Vabariigi Valitsus otstarbekohaseks sellepärast, et niisugusel korral loodaks mingisugune alaväärtuslik kohus, kes ei suudaks olla oma ülesande kõrgusel nende mitmekesiste asjade otsustamisel, mis alluvad rahukogule, sest ei saa ju eeldada, et Saaremaa rahukogu esimehe kohale leiduks inimene, kes oleks asjatundja-spetsialist niihästi kriminaal-, kui ka tsiviil- ja administratiivõiguse alal. Teisi alalisi kohtuliikmeid ei ole seal aga eelarve järele ette nähtud ja juurdekutsutatavalt rahukohtunikudelt rahukogu asjus muidugi mingisugust spetsialiseerumist nõuda ei saa.

Juhataja **A. Jürman**: Kas on arupärijad antud vastusega rahuldatud?

A. Kärner (stp) kohalt: Vastus arupärijaid ei rahulda. Panen ette läbirääkimised avada järgmise nädala arupärimis-koosolekul.

Juhataja **A. Jürman**: (Häälletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

5. Vabariigi Valitsuse vastamine 25 Riigikogu liikme arupärimise peale teravate vahekordade ja teiste väärnähtuste kohta metsade peavalitsuses.

Põllutööminitser **A. Kerem**: Ausatud Riigikogu liikmed! Selles arupärimises puudutatakse kõigeenem teravaid vahekordi, mis tekkinud metsade peavalitsuses ja kujutatakse, nagu oleks selles süüdi ainult peavalitsuse juhataja. Praegu õieti nendest vahekordadest rääkida on vähe hilja,

sest need vahekorrad on isenesest lepliku lahendusviisi leidnud ja sellepärast arvan mina ka nende juures mitte pikemalt peatada, kuid siiski pean konstateerima oma parema arusaamise järele, et need teravused mitte ainult ühekülgselt tekkinud ei ole. Samuti võin tähendada, kuigi endisel peavalitsuse juhatajal võib olla üks või teine iseloomu viga oli, siiski teda kui tööinimest pidin ja tahtsin hinnata. Riigikogu liikmed on isegi lähemalt tema tööga võinud tutvuneda ja vähe on neilgi põhjust olnud midagi ette heita.

Teine küsimus, mille juures peatatakse, on metsatööstuse ja metsade peavalitsuse vahekord ja räägitakse, et seal eri tasusummaksid välja maksetakse „omapäraselt“ nagu tähendatud. Need erisummad on Riigikogu eelarvekommissjoni liikmetel teada olnud iga aasta. Käesoleva aasta kohta on järgmised lisatasud

metsade peavalitsuse ametnikkudele makstud selle eest, et nemad väljaspool oma tööaega on metsatööstusele tööd teinud. Neid isikuid on neli ja tasusummad on järgmised: laekahoidjale 1000 marka kuus, kohtu asjaajajale — 4000 marka kuus, registraatorile 400 marka kuus ja ehitustehnikule 3000 marka kuus. Minu arvates on siin tööstusosakond otstarbekohaselt toimetanud ja vastavad tööd võrreldes odava lisatasu eest leidnud.

Kõigepikem vast selle juures on Dobrino-Permisküla kaanalitööde väljapakkumine, kuid ka siin on toimetatud minu arvates riigi huvides ja seaduspäraselt. Asja käik, et temast mingisugust ülevaadet saada, nõuab kahjuks vähe aega ja ma pean Riigikogu natukene kinni pidama, et neid toiminguid, mis ette võetud, järk-järgult ette kanda.

30. septembril ja 3. oktoobril 1924. aastal oli Dobrino-Permisküla kaanalite kordaseadmise tööde väljapakkumine. Järelepakkumisel andis üles kõige odavamad hinnad ettevõtja Andrejev ühe tammi ehituse eest 196.200 marka ja kantsülla mullatööde eest 789 marka ning kivide kõrvaldamise eest 3000 marka kantsüld. Ettevõtjate Andrejev'i ja Buschman'i ühine pakkumine üldiselt kokku 1.110.660 marka, missugune kinnitatud eelarvest 36.501 marka kallim oli. 4. oktoobril 1924. aastal saadeti metsade peavalitsusest nr. all pealkirjaga „kiire“ pakkumise toimetus riigikontrolli tsiviilosakonda lepingu sõlmimise nõusoleku avaldamiseks.

Tsiviilosakond ei andnud lepingu sõlmimiseks oma nõusolekut, vaid vahekirjaga nr. 8240 — 14. okt. 1924. a. nõudis uute pakkumiste toimepanemist.

Teistkordsetel pakkumistel 22. ja 25. okt. 1924. a. saadi minimaalsed hinnad: tammi ehituse eest — 200.000 mrk. ja kantsülla mullatööde eest ühes kivide kõrvaldamisega — 963 mrk., üldiselt kokku — 1.216.320 mrk., seega 1-st järelepakkumisest 105.660 mrk. kallimalt ja kinnitatud eelarve-summast 142.161 marka.

Lepingu sõlmimiseks teistkordsetel pakkumistel saadud hindadega andis tsiviilosakond oma nõusoleku 6. novembril 1924. aastal.

Et välja pakuti 3 tammi ehitus ja umbes 640 kantsülda mullatöid ühes 5,70 kantsülla kivide kõrvaldamisega, läksid viimased tsiviilosakonna tegevuse põhjal umbes — 105.660 marga võrra kallimaks, kui esimese pakkumise järelepakkumise järeldusel oleks võidud Andrejev'iga lepingut sõlmida; peale selle viibis ka veel tammide ehitustööde väljaandmine ühe kuu võrra.

Ma ei taha siin mingisugust etteheidet riigikontrollile teha. Minu arusaamise järele on seal kõigeparema arusaamisega toimitud,

kuid nii kui igauks, võib ka riigikontrolli ametnik eksida ja võivad mõned veto'd kahjudega lõppeda.

I ja II pakkumise toimetuste vahe peal saadud 15. oktoobril peavalitsuses Konstantinov'i kirjalik pakkumine kõik tööd oma peale võtta 1.000.035 marga eest.

17. oktoobril teatati Konstantinov'ile, et uus vähempakkumine on juba välja kuulutatud 22. ja 25. oktoobri peale.

27. oktoobril, kui teistkordse järelepakkumise tulemused selgunud, paluti Konstantinov'it peavalitsusesse ilmuda lepingu sõlmimiseks ja kautsjoni sissemaksmiseks.

1. novembril paluti kolmat korda, tähtitud kirjaga, Konstantinov'it peavalitsusesse ilmuda mitte hiljem kui 3 novembril või teatada, kas soovib tööd oma peale võtta. Selle kutse peale Konstantinov'ilt vastust ei saadud.

4. novembril saadud pärast teistkordset pakkumist Saarljäv'i kirjalik pakkumine tööd oma peale võtta hinnaga 172.000.— marka ühe tammi ehitus ja 960 marka ühe kantsülla mulla väljakaevamine, missugune üldine hind oleks olnud I pakkumise järelepakkumisel saadud hinnast 19.740 marka kallim ja kinnitatud eelarve hinnast 56.242.— marga võrra kallim.

6. novembril paluti Saarljäv'e ja Andrejev'it, kelle järele teistkordsel vähempakkumisel tööd jäid, peavalitsusesse ilmuda 7. novembriks kell 12, ühtlasi Saarljäv'ele teatavaks tehes, et viimane 10% tema poolt pakutavast hinnast kautsjoniks kaasa võtaks.

7. novembril kell 12 Saarljäv ei ilmunud, kuid tuli alles kell 12.20, s. o. pärast komisjoni töö lõppu ning ei olnud sealjuures oma pakkumisele vastavat 10%-list kautsjoni summat kaasa võtnud, selle tõttu ei saanud ka tema pakkumist komisjon arvesse võtta ning töö jäi Andrejev'ile eelmise pakkumise alusel. (V a h e l h ü ü e O. G u s t a v s o n' i, stp poolt.) Kui kellelegi midagi just ette heita tahta, siis vahest selles mõttes võiks tõesti metsade peavalitsuse ametnike süüdistada, et nemad riigi huvides peale selle, kui teistkordsel pakkumisel töö oli ühe ettevõtja kätte läinud, veel püüdsid vähemhinnalist töötegitjat leida. Andrejev oli teistkordsel pakkumisel töö oma kätte saanud, ja minuteada on kõik tingimused teistkordsel pakkumisel täidetud, samuti olid ka teistkordsel pakkumisel ka riigikontrolli esitajad, või vähemalt riigikontrollilt selle kohta nõusolek saadud.

10. novembril saadi peavalitsuse registraatoris Mägi kirjalik pakkumine, tööd oma peale võtta 130.000.— margaga, ühe tammi ehituse ja 1.050.— margaga ühe kantsülla mulla väljakaevamise eest, üldiselt hinnaga 1.062.000 mrk.,

missugune hind oli odavam kinnitatud eelarvest 12.000 marga võrra, kuid mida arvesse ei võetud, sest 7-dal oli juba lõpulikult otsustatud, et tööde väljaandmisega enam viivitada ei või. Nii anti tööd Andrejev'ile välja. Siinjuures olgu tähendatud, et parvetamise kaanaliite tööd pidid juba sügisel ära tehtama ja vastavad ehitused ette võetama, et kevadine parvetamise töö võiks takistamatult edeneda.

Mis õieti pakkumisesse puutub, siis võib öelda, nagu ma juba tähendasin, et pakkumisi oma järelpakkumistega oli kaks ning täiesti seaduspärased. Need kauplemised, mis pärast ette võeti sihiga, riigile odavamalt töötegitajaleida, olid ülearused. Kuid kuna töö sellele pakkujale jäänud, kes teisel järelpakkumisel töö oma kätte sai, siis ei ole siin seaduslikkuse mõttes midagi ette heita.

Viimane küsimus puudutab erakorralise raielangi realiseerimist. Kuna selles küsimuses mul võimalik on olnud Riigikogule laiema eriettekanedega esineda ja seda veel laiemas ulatuses, kui praegune küsimus seda käsitab, siis arvan, et selles asjas sõnavõtmine praegu ülearune oleks.

Neid asjaolusid arvesse võttes võiksin arupärimise lõpuküsimuste peale järgmist vastata. 1) Mis mõtleb põllutööminister teha kahe vallandatud ametniku huvide kaitseks? — Omal ajal vallandatud ametnikkude küsimus on leidnud lahendust; üks ametnik on omal soovil teenistuskohata muutunud ja teine metsade peavalitsusse edasi teenima jäänud. 2) Kas tahab põllutööminister vastavalt Riigikogu poolt vastuvõetud üleminekuvormelile hoolitseda selle eest, et metsade peavalitsuse vahekorra teravaksajamine isiklike intriigidega kaoks? — Selles asjas olen mina juba arupärimise algul oma vaated avaldanud. 3) Mis kavatses põllutööminister ette võtta selleks, et ülalkirjeldatud väärnähtused enam ei korduks ja et kogu asjaajamine metsade peavalitsuses rakendataks normaalsemale alusele? — Kui siin on mõnesugused arusaamatused olnud, mida võib olla, enam väljapaistvamaks on isiklikud ehk iseloomu omadused teinud, siis on minu arvates peavalitsuse juhataja lahkumisega need kõrvaldatud. Kuid ma tahaksin veel kord toonitada, et ametnikke palgates ei või ega saa neid valida nende iseloomujoonte järele, vaid esimeses jões peame neid valida püüdma tööinimesi.

O. Gustavson (stp): Meie rühma arupärimise terav ots oli sihitud metsade peavalitsuse juhataja härra Rosen'i vastu. Vahepeal on härra Rosen teatavasti ametist lahkunud. Meie rühm loodab, et see sündmus suurelt osalt lahendab need küsimused, millistest aru-

pärimises kõne oli. Eeldades, et kõikide kannatada saanud ametnikkude huvid kaitset ja nende õigused jaluleseadmist leiavad, teatab meie rühm, et ta on vastusega rahuldatud.

**6. Usutunnis-
tuslike
ühingute ja
nende liitude
seadus —
I lugemisel.**

Üldkommissjoni aruandja **M. Juhkam**: Härrad Riigikogu liikmed! Kui Asutav Kogu põhiseaduse § 11-ga maksimaalset usuvabaduse põhimõtte, siis pidid sellele

paratamatult järgnema põhjalikud muudatused riigi ja kiriku sennistes vahekordades, usuliste asutuste õigustes ja usuliste koonduste vahekordades, rääkimata sellest, et ka kodanikkudele oli vaja anda üksikasjalisi seadusnorme täieliku südametunnistuse vabaduse kindlustamiseks. Teiste sõnadega: põhiseaduse § 11. ja § 18-le pidid järgnema ka siin eriseadused. Neid on Riigikogule esitatud kolm: usuühingute ja nende liitude seadus, perekonnaseisu seadus ja matmispaikade seadus.

Eelnõudel on seljataga oma võrdlemisi pikk ajalugu.

Nad esitati juba I Riigikogule 1922. aastal. I Riigikogu ei jõudnud seaduseelnõusid vastu võtta, ja sellepärast esitas Vabariigi Valitsus seaduseelnõud II Riigikogule uuesti 1924. aasta algul. Härrad Riigikogu liikmed on kahtlemata tuttavad seaduseelnõude üksikasjadega, samuti ka valitsuse õige pika ja põhjaliku seletuskirjaga seaduseelnõu juurde. Eelnõu on rajatud põhimõttele, mis maksev Põhja-Ameerika-Ühisriikides, Prantsusmaal ja Saksamaal. Vaidlused eelnõu ümber üldkommissjonis, usulises kirjanduses, ajakirjanduses ja seltskonnas on peaaegselt keerlenud eelnõu III peatüki juures. Eelnõu on rajatud järgmistele peapõhimõtetele: vaimulikud, samuti ka kiriklikud koondused, ei või edaspidi olla avalik-õiguslikud korporatsioonid, vaid nad peavad alluma, nagu kõik teised eraseltsid, üldisele õigusele. Siit on loomulik, et riigi ja kiriku sarnase vahekorra juures kiriku sisemise elu korraldamine temale enesele kuulub. Ära kaotatakse loomulikult avalikud usuliste kommete täitmiseks määratud asutused. Seadus peab võimaluse andma samade sihtide täitmiseks asutada ühinguid ja niisuguste ühingute liite. Vastavalt neile põhimõtetele ei saa usulisi ühinguid lugeda enam sarnasteks avalik-õiguslikeks korporatsioonideks ehk seltsideks, kui nad seda olid Vene seaduste põhjal, vaid nad on eraõigusliku iseloomuga organisatsioonid, ühingud ja liidud selles mõttes. Nende asutamine ja elu peab käima samade normide alla, millele alluvad ka teised ühingud ja liidud.

Kui alla kriipsutada põhimõtteid, mille ümber peajasjalikult vaidlused keerlenud, siis peaksime peatama, nagu juba tähendasin, seaduseelnõu III peatüki juures, s. o. olemasolevad usutunnistuslikud ühingud ja nende liidud.

§ 24. järele esitatakse olemasolevate usutunnistuslike ühingute liitude põhikirjad ühes vastavasse liitu kuuluvate usutunnistuslike ühingute põhikirjadega registreerimiseks nende liitude senniste keskvalitsuste poolt.

Kui liidu keskvalitsus liitu kuuluva ühingu põhikirja siseministeeriumile registreerimiseks mõnesugusel põhjusel ei esita, on ühingul õigus, jäädes liitu, registreerimispalvega pöörata siseministeeriumi, ühe kuu jooksul pärast § 22. ettenähtud tähtaja möödumist. Siseministeeriumi otsuse vastu on õigus kaebtust tõsta § 20. korras nii ühingul, kui liidu keskvalitsusel.

Iseseisvalt tegutsevad usutunnistuslikud ühingud, nagu Rooma-katoliku usu, Vene vanausu, juudiusu kogudused, kes Eesti vabariigi piirides sennimaksva seaduse alusel usutunnistuslikku liitu ei ole koondunud, esitavad oma põhikirjad registreerimiseks eestseisuse või juhatuse allkirjadega.

Ja edasi § 25. Teatava usutunnistusliku ühingu või liidu omanduses või valdamisel olevad sennised varandused jäävad vastavalt selle usutunnistusliku ühingu või liidu omanduseks või valdamisele edasi.

Kui mitmed usutunnistuslikud ühingud kasutasid koos kinnis- või vallasvara, jäävad need varandused ka edaspidi neile ühiselt kasutada.

Juhtumisel, kui liitu kuuluv usutunnistuslik ühing selle seaduse järele juriidilise isiku õigused kaotab, või kui tema § 22. korras oma tegevuse likvideerima peab, läheb tema varandus liidule üle.

§ 26. järele võivad liidud ja liitu kuuluvad ühingud oma kinnis- kui ka vallasvara võõrandada, pantida, vahetada jne. ainult Vabariigi Valitsuse loaga.

Seaduseelnõu suhtes jõuti komisjonis enam-vähem üksmeelsele otsusele, välja arvatud §§ 24. ja 25.

Siin tekkisid järgmised küsimused. Kui teatav usutunnistuslik ühing on oma põhikirja liidule esitanud, ja kui liit usutunnistusliku ühingu põhikirja siseministeeriumile edasi saadab, siis loomulikult jääb ka varanduste vahetamine ühesuguseks, nagu ta on praegu. Küsimus tekib aga, mis saab koguduse varandusega sel juhtumisel, kui liit usutunnistuslikku ühingu registreerimiseks ette ei pane. Ühing võib end registreerida siseministeeriumis iseseisvalt, aga mis sünnib ühingu varandusega.

Alamkomisjon võttis vastu § 25. juurde järgmise kolmanda lõike: § 24. ettenähtud juhtumistel iseseisvalt registreeritud koguduste varandus jääb iga iseseisvalt registreerunud koguduse omaks, kusjuures tal õigus on oma kinnis- kui ka ajaloolise- ja kunstiväärtusega vallasvara võõrandada, vahetada, pantida ja üle 6 aasta rendile anda ainult Vabariigi Valitsuse loaga. Üldkomisjon lükkas selle lõike tagasi kuue häälega viie vastu.

Teine lahkuminek sellesama paragrahvi juures on järgmine. Kui usutunnistuslik ühing liidust välja astub, siis kas on tal õigus kaasa võtta oma varandust või mitte? Selle kohta tehti üldkomisjonis järgmine ettepanek: „Igal usutunnistuslikul ühingul on õigus liidust välja astuda, kui sellekohane otsus on tehtud ühingu peakoosolekul $\frac{2}{3}$ hääle enamusega. Sellekohase protokolliga seaduslikus korras kinnitatud ärakiri saadetakse liidu juhatusele ja siseministeeriumile, kes väljaastunud ühingu või liidu registreerib iseseisva üksusena peatükk 2. korras. Väljaastunud ühing oma varandust väljaastumise puhul ei kaota.“ Ka see ettepanek lükkati üldkomisjonis tagasi.

Need olid õieti sisulised lahkuminekid, mille juures seal peajasjalikult mõtteid vahetati. Nende ümber kestab mõttevahetus ka praegu. Mitte ammu ilmusid ajakirjanduses luterikoguduse piiskopi ja konsistooriumi seisukohad seaduseelnõu kohta, kust selgus, et nii piiskop kui ka konsistooriumi eelnõusid üldjoontes täitsa pooldavad, avaldades aga teatavaid soove §§ 24. ja 25. juurde. Ja niipalju kui ette näha võib, saavad ka Riigikogu mõtteavaldused keerlema just nende küsimuste ümber.

Viimase kahe aasta jooksul on Eesti seltskonna meeoleolu õige pinevile aetud heitlusega luterikirikus. (V. Linnamägi, krst: Seltskond ju kirikus ei käi, kiriku alla ei kuulu, mis pärast ta siis pinevil on?) Võitlus on käimas protestantismi ja ortodoksaal luterikirikute vahel. Riigil ja seadusandlikul asutusel ei ole otstarbekohane otsustada, kellel või mil määral neis vaidlustes õigus, kel rohkem või vähem poolehoidu, või kelle päralt tulevik. Tähtis on aga kahtlemata riigile, et ka kirikus valitseks rahu. Riigile on rahu sama tähtis, kui kirikule, kes räägib rahust maa peal ja rahuriigist tulevikus.

Tuleb aga tähendada, et asja on aidanud teravaks ajada just ära iganenud seadus. On vististi selge, et lahkuminekid kahe voolu vahel tekkinud on nende usuliste õpetuste alustest. Riik ei peaks siin andma toetust ei ühele ega teisele poolele. Praegu on aga käegakatsutatavalt selge, et riik — võib olla tahtmata —

ühthe poolt tugevasti toetab. Nähtavasti teeb see küsimuse veel teravamaks. Võib näha tihti juhtumisi, kus naabrid siis tülitsevad, kui nad elavad ühise surve all, kui nad on kokku pandud elama vägisi, vastu nende tahtmist. Kui nad aga vabanevad survest, kui nad võivad rahulikult tüliküsimusi selgitada, kui selgub, et nad üksteist vajavad, võib pinev meeleolu tuntavalt laheneda. Nii arvan ma, võib sündida ka siin. Pärast käesoleva seaduse vastuvõtmist kujuneb olukord nii, et vabameelne või protestantlik vool peab selgeks tegema, kas ta võib ja kuidas ta võib luterikirikuga koos minna ja ühise laua taga istuda. Kui lähevad mõlemad voolud koos, siis mahuvad nad kahtlemata ka ühisesse usuühingute liitu. Ei mahu nad aga sinna, siis on neil võimalus rahulikult edasi elada ja oma õpetust jätkata, ilma et riik neid sunniks koos olema, ilma et riik ühte või teist poolt toetaks. Teen ettepaneku, seaduseelnõu esimesel lugemisel vastu võtta.

Th. Tallmeister (rhvsv): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Nagu komisjoni aruandja täie õigusega siin ette kandis, on kõigetähtsamaks peatükiks selles uues seadusprojektis kolmas peatükk. Selle üle, mis esimeses ja teises peatükis seisab, ei või vist kellegi mõtete lahkuminekuid olla. Need üldmäärused ja registreerimise kord on vist kõigile vastuvõetavad, kes seda põhimõtet tunnustavad, et kirik ja riik peavad lahus sammuma. Peaküsimus on see, nagu aruandja seda täie õigusega ette tõi, mis kolmandas peatükis ette nähtud, missugusel kujul riik vabadust tahab anda kirikutel, kogudustel tulevikus end registreerida lasta ja oma ülesandeid täita. Kas lahkub riigist üldkirik üksusena, mille alla siis kõik üksikud kogudused ennast painutama peavad, või saavad usutunnistuslikud ühingud omale teatava iseseisvuse ja võivad siis pärast ühineda, liitusid sünnitada, kui seda kogudused tarvilikuks peavad, isekeskis oma põhimõtete alusel kokku leppida. See on selle seaduse kava juures peaküsimus, mida juba ajakirjandus õige tublisti on arutanud ja mille kohta ka siin mõtete lahkuminekuid ja vaidlused võivad tekkida. Mina isiklikult olen aastate eest pooldanud üldkiriku printsiipi sellepärast, et mul see usk on olnud, et eriti protestantlik kirik oma põhimõtte poolest on lai ja salliv, et tema sisse väga mitmesugused voolud sünnivad ja tema ei hakka kellelegi kitsendusi tegema ega üksikute koguduste omapärast arenemist takistama. Mul seisid selkorral silmade eest juhtumised ja lahkpüüded, mis tühistel põhjustel muidu tekkida võivad, ja ka see, et aastasadade jooksul kiriku poolt omandatud varandusi mitte just ühe juhusliku peakooso-

leku otsuse põhjal eraomanduseks ei või tunnustada ja et see mõneski asjas, eriti meie kodumaa oludes, soovimata nähtusi esile võiks tuua. Aastate jooksul on aga selgunud, et meil niisuguse korra juures palju suurema kurjusega rehkendada tuleb. Viimaste aastate arenemine on näidanud, et eriti meie kodumaa evangeeliumi kirik niisugustesse rööbastesse on sammunud, mis meie rahva üldkultuurilise arenemise seisukohalt kuidagimoodi vastuvõetav ega lubatav ei saa olla. Kirikul on oma erilised ülesanded, mida tema kui usuline organisatsioon täidab, aga meie ei saa seda salata, et temal peab ka üldkultuuriline alus olema. Ja riik kui niisugune on sellest palju suuremal määral huvitatud, sest et riik ei ole mingisuguse tagasikiskumise poolt, vaid peab nõudma, et kirik rahvast vaimliselt, kultuuriliselt ja kõlbliselt arendada aitaks ja et ta selles asjas nii otstarbekohaselt korraldatud oleks, kui vähegi võimalik. Meil on aga välja kujunenud niisugune seisukord, et väga sagedasti konfliktid tekkida võivad üksiku koguduse tötunde ja teaduslike vaadete ja terve kiriku poliitiliste püüete vahel, seisukord, mis, kui ta kaua edasi kestab, kahtlemata meie rahva arenemise peale kahjulikult mõjuma peab.

Meil on seda õige sagedasti nähtavale tulnud, kuidas niisugune olukord kirikuelus võib valitseda, kus seda, mis teaduslikult juba üldist tunnustamist leidnud on, mida vaimulik ametikandja usuteaduskonnas, kust tema välja on tulnud, õppinud ja mis tema veendumuseks saanud on, iseäranis kui tema teaduslikult edasi töötab, kuidas tema sarnaseid asju oma ametis edaspidi mitte enam tarvitada ei tohi, vaid tekib mingisugune paratamatu konflikt, tekib sarnane seisukord, kus õpetajal koguduse töös sagedasti hoopis teine ilmavaade peab olema, kui see, mida ta oma tötunde järele õigeks peab.

Ma ei saa sellest mööda minna, et asja natukene illustreerida, et ma siin seda kuulsaks saanud protsessi puudutan, mis just läinud nädalal ärevust on sünnitanud ja ajakirjanduse kaudu kõigile tuttavaks on saanud.

See kirikuõpetaja, kes vaimuliku kohtu poolt vastutusele võetud, sai ühe niisuguse küsimustelehe, kus talle oli terve rida usulisi küsimusi ette pandud, mille peale ta pidi vastama ja millest ettetulnud vastused talle komistuskiviks said. Kõike neid küsimusi ja vastuseid ei hakka ma ette kandma, vaid võtan ainult mõne näite. Temale oli küsimus ette pandud, kas tema tunnustab Kristuse lihalikku ülestõusmist? Lugu on niisugune, et apostel Paulus, kelle kirjad Uues Testamendis kõige vanemad on, vanemad kui evangeeliumid,

räägib pneumaatilisest ülestõusmisest, mis puhtvaimlist laadi kannab.

Kui kirikuõpetaja oma teadusliku tõetunde järele sellele veendumusele ja seisukohale on jõudnud, et apostel Paulusel on õigus, aga kiriku ametlikus õpetuses, mis aastasadade eest välja on kujunenud ja kus praeguse teaduse saavutusi ei võidud arvesse võtta, seisab, et kirikuõpetaja tingimata Kristuse lihalikku ülestõusmisesse peab uskuma, siis peab paratamata niisugune seisukord tekkima, et tema ei või Paulusele, kes asjale kõige lähemal seisab, õigust anda, vaid tema peab õiguse andma nendele aastasadadele, mis palju hiljem pärast teda õpetuslikke dogmasid on vormuleerinud ja peab õiguse andma kõrgealusele konsistoriumile, kes ütleb, et see on kirikuseaduse paragrahvides ette tähendatud. Kuid tema peab seda tunnistama sellepärast, et see seal must-valge peal seisab ja kõik tema isiklik tõetunne, Pauluse seisukoht ja teised niisugused asjad ei tule üldse mitte arvesse. Mina soovitaksin neile, kes asjast ehk huvitatud on, lugeda ühte jutuaajamist, mida mina septembris „Protestantlises Ilmas“ kirjeldasin, väljamaa professor Hermelink'iga Marburgist, kes täiel määral ja selgel sõnal rõhutas, et see seisukoht, mis meie ametlikus kirikus, protestantlikus kirikus ainuõndsakstegevat laadi kannab, on usuteaduslikult täiesti üle parda heidetud, kes näitena seda ette tõi, et ei leidu mitte kedagi enam, kes Kristuse neitsist sündimist tunnistab. Usuteaduses on sarnane seisukoht vastu võetud. Koguduse elus ei tohi õpetaja seda aga tunnistada, vaid peab ametlikku dogmaatikat kuulutama.

Jaanuarikuul oli meil Tartus usuteadlaste konverents. Seal pidas muuseas kõne Uue Testamendi professor Grass, keda kõik lugema peame konservatiivsemate, vanameelsemate õpetlaste hulka. Tema käsitas niisugust küsimust, mille juures tema seisukohale tuli, et Kristus on ühes tähtsas asjas eksinud. Tulge aga niisuguse asjaga kirikus ette, et Kristuse isik üldse ekslik on, siis tehakse sellest silmapilk ketseri protsess. Siin on tegemist ainult näidetega ja neid näiteid ei tarvita mina mitte selleks, et teid usuteaduse probleemide sisse kanda, vaid neid pean mina selleks ette tooma, et näidata, missuguse määratu raske konfliktiga (N a e r p a h e m a l p o o l.) siin tegemist on, ja missuguse surve alla üksik kogudus ja ametikandja võib pandud saada. Mina arvan, et sarnane seisukord kõneleb kõigeelavamalt selle poolt, et meil kuidagi viisi võimalik ei ole praegusel ajal tunnistada seda põhimõtet, et meie seaduse väljaandmise juures üldkiriku aluseks võtame, vaid siin peab võimalus olema kogudustel oma tõetunde järele ja oma seisukohalt areneda. Meie peame III peatüki nõnda

ümber redigeerima, et kogudused võivad ennast registreerida lasta, kui nad seda soovivad. Need registreeritud kogudused võivad siis, iseenesest mõista, pärast ise liitudeks ühineda. Muidugi võidakse siin ühelt või teiselt poolt ette tuua, ja võib olla, saame siin seda ka täna kuulda, et kui mõni kogudus soovib ja kui kuskil niisugune seisukoht enamuses on, siis võib tema kirikust välja astuda ja omale iseseisva koguduse asutada ja seal siis oma mõtete ja tõekspidamiste eest edasi võidelda. Selle sarnaseid mõtteid tuuakse just paremalt tiivalt ette, ja võib olla, et nendega ka täna esile tullakse. Mis oleks aga sarnase seisukorra tagajärg? See viiks meid niisuguste võimaluste juurde, et kui näiteks kuskil teatavasse kogudusse 20 inimest järele jääb, kes vana seisukorra poolehoidjad on, kes võib olla oma arenematus ja oma mõtlemisvõime tõttu ei saa uutest vooludest ja põhimõtetest aru, et nad peavad siis kiriku ja tema varanduste peremeheks jääma, ja suur osa, kes kirikust lahkunud on, peaks kiriku ja kõik, mis viimasel on, nende väheste kätte jätma. Kui niisugune põhimõte igalpool valitseks, siis on lugu nõnda, et meie siis ei tea, kui kaua, võib olla, aastasadad või tuhandeid niisuguse pimeduse sisse peaksime jääma, kus igasugune arenemine ja edasimineku absoluutselt võimatuks saab. Kirik pole mitte sarnane asutus, mis aegade jooksul arenenud poleks. Võtame näiteks sarnase suure muudatuse, nagu seda oli usupuhastus. Usupuhastuse ajajärgul oli uuenemise läbiviimine selletõttu võimalik, et vürstid end uue voolu poolehoidjateks tunnistasid, ja kuna nende käes kõik võim koondus, ka oma rahva üle viisid uude usku ja nii vastu võetud uuenemised ka rahva seas maksma panid, ja sellele enam võimalik polnud vastu panna. Sarnast olukorda ei saa nüüdsel ajal muidugi mitte enam tekkida, vaid leidub ikka üksikuid inimesi, kes endise seisukorra juurde püsima jäävad. Kui nüüd riigi seadusandluse poolt sarnane olukord võimaldatakse, et just vanad vaated igal juhtumisel kaitstud on, siis tuleb nii välja, nagu võtaksime meie oma peale obskurantismi kaitsmise ja takistaksime igasugust arenemist ja edu ning edasimineku. Seda ei tohiks aga mingil tingimisel olla. Meie võiksime siin näitena jällegi võtta sellesama õpetaja Kuljuse loo, mis nii laialt tuttavaks on saanud. Mina tunnen selle koguduse olukorda väga hästi, mina olin mõni nädal tagasi seal ja tean, missugune meeoleolu seal rahva keskel valitseb. Mitte ainult see, et seal kirikuskäimine väga elavaks on saanud, kuna naabrikirikud tühjad on, on tähendatud Iisaku kirik ikka rahvast täis, inimesed on seal usu-

liselt väga huvitatud, ja kui mina sinna läksin, piirati mind ümber ja kõneldi minule sellest, et kui mina neile omal ajal soovitasin seda meest valida, siis olla ma tõesti suurepäralise ettepaneku teinud. Nead kõnelesid ka seda, et tähendatud õpetaja mitte üksinda usulisesse ellu hoogsust pole toonud, vaid tema on seal ka rahvaülikooli käima pannud, mis juba läinud talvel elavalt töötas; tema juhib isegi nende teatrielu, korraldab kontserte, ühe sõnaga, teeb seal üldkultuurilist tööd, mille tähtsust ometi kuidagi eitada ei või riiklikust seisukohast, vaid mida tingimata arvesse tuleb võtta. Sealsed inimesed kõnelevad, et nüüd pärast neid kolme aastat, mis need enne ilma õpetajata olid olnud, sealjuures ka konsistooriumiga teravas vahekorras olles, on nüüd kui mingisugune uus vaim nende kihelkonda tulnud, on mingisugune kultuuriline tõus hoogsalt maad võtnud. Seda kõike tuleb meeles pidada ja ei tohi seda arvesse võtmata jätta. Siin aga kuskil roheline laua taga istuvad koos konsistooriumi nõunikud ja otsustavad mingisuguse paragrahvi põhjal, mis ammugi ajast ja arust on läinud, mingisuguste surnud dogmade põhjal, et sarnane mees tuleb sealt kirikust kõrvaldada, sest et ta neile vanadele ajast mahajäänud dogmadele ja vormidele ei vasta. Mina arvan, see on seisukord, mida kuidagi sallida ei tohi ja millele riik, nii palju kui temal selleks võimalust ja õigust on, vastu peab astuma. Ja siin ei ole teist teed, kui et meie sarnastele kogudustele iseseisvuse anname ja kindlustame nendele nende omapärasuse sellega, et siin III peatüki juures võtame aluseks üksikkoguduse ja mitte üldkiriku. Kommisjonandmist, minu arvates, siin tarvis ei ole, sest see seadus on nõnda kokku seatud, et teisel lugemisel väga hästi võib esineda sellekohaste parandustega, ja seda mõtlen ma ka praeguse seaduse teisel lugemisel teha. (H. Bauer, krst: D a l a i - L a m a...)

Juhataja A. Jürman: Palun mitte märkusi teha.

P. Baranin (vn): Господа депутаты! Согласно ст. II основных законов у нас объявлена свобода веры и совести и не должно быть государственной религии. В соответствии с этими основными принципами специальный закон должен регламентировать полное отделение церкви от государства. Обсуждаемый законопроект можно назвать попыткой в этом направлении, но не совсем удачной.

Правительство, представляя свой законопроект, в объяснительной записке к

нему доказывало, что он построен на теориях свободной церкви, имеющих применение в Северо-Американских Штатах, Германии и Франции. Причем, признавая американскую систему одной из лучших, в соотношениях церкви с государством, оно, всетаки стало на сторону европейской теории, опираясь на германскую систему.

Так как законопроект в редакции общей комиссии остался на тех же основных принципах и отличается от правительственной только в деталях, то я позволю сделать некоторые замечания.

Законопроект смотрит на религиозные общества и их союзы, как на частно-правовые организации, что совершенно правильно, ибо такое положение соответствует и требованиям жизни и американской системе, признаваемой лучшей, но в то же время соотношения между церковью и государством регулирует аналогично с германским законодательством, то есть придерживается европейской теории.

Спрашивается: если американская теория признается одной из лучших, то не следовало ли остановиться только на ней и придерживаться тех распоряжков, которые существуют на сей предмет в Америке.

В Северной Америке пред лицом государственной власти существуют лишь религиозные общины, а не религиозные общества или церкви, объединяющие собою множество религиозных общин. Обсуждаемый законопроект приводит, как раз, противоположную теорию, по которой каждое религиозное общество должно объединять в своем строе множество других. В результате может получиться следующее: церковь может приобрести громадное политическое влияние и получить значение национальной, а отсюда недалеко до того, что она может стать и государственной, каковое положение противоречит принципам основных законов.

Если американская теория допускает, что существование многих религий и религиозных общин вполне совместимо в правовом государстве, что государство должно относиться к религиозным обществам совершенно аналогично с тем, как оно относится ко всяким другим обществам, ассоциациям и союзам, преследующим какие-либо жизненные цели, допускаемые в государстве, то логически рассуждая — мы, ведь, признаем американскую систему лучшей — следует предоставить этим религиозным обществам и союзам в порядке

регистрации и существования точно такие же права, как это предоставлено другим частным обществам и союзам.

Однако настоящий законопроект, признавая за религиозными обществами права частно-правовых организаций, создает для них совершенно другой порядок, как в отношении регистрации, так и существования. Так, порядок регистрации, существовавший до сего времени, заменяется новым. Был суд, а теперь полиция! Правда, такой порядок существует сейчас во Франции, но мы знаем, что он существовал в дореволюционное время и в России. Однако, в свое время мы его оставили, заменив судебным порядком, считающимся более беспристрастным, более обеспечивающим свободные проявления человеческих потребностей. И теперь, вдруг, поворот назад! Может быть нам и во многом следует повернуть назад, я об этом спорить не буду, но в этом вопросе, мне кажется, нет никакой надобности. Мотивы об отсутствии сведений в министерстве внутренних дел о регистрируемых обществах очень недостаточны. Если эти сведения нужны, их легко получить в порядке управления. В крайнем же случае, для облегчения контроля, можно было бы установить такой порядок, чтобы суд по регистрации копию своего постановления препровождал министерству внутренних дел. Этим вполне могло быть достигнуто то, что необходимо. Поэтому нет никаких оснований, в изъятие из общего порядка регистрации, возлагать таковую на министерство внутренних дел. Во всяком случае, решительно отпадает необходимость создания еще какой-то передаточной инстанции, в роде центральных управлений, несколько не упрощающих эту регистрацию, а наоборот, осложняющих.

Также весьма странными кажутся мне некоторые требования в отношении уставов. Например § 11 п. 2 требует описания обязательных религиозных треб и т. п. Для чего это нужно? И что этим достигается? Я думаю, для того, чтобы создавать поводы к затруднениям.

По американской теории, представители гражданской власти разрешают учреждение общины, не входя вовсе в рассмотрение учения, богослужения и других сторон деятельности предполагаемой общины.

Такой порядок, я думаю, не мешает административной власти пресекать преступления против общественного порядка и нравственности. Наш полицейский аппа-

рат в лице министра внутренних дел может быть в этом порукой. Однако, если мы возьмем примечание и § 15, то увидим продолжение. Оно гласит следующее: предусмотренные в п. 2 основы учения и обязательныя духовныя требы у принадлежащих к союзу общин должны быть одинаковыми. Этим как будто завеса немного приподнимается, но очень трудно сказать, какие последствия могут вызвать в жизни эти требования. Я считаю, что если мы хотим построить этот закон на теории свободной церкви в государстве, то административной власти не должно быть предоставлено малейшего права касаться внутренней жизни религиозных общин.

Государству также должно быть безразлично, кто вздумал заключить брачный союз. Может быть русские православные вздумают об'единиться с католиками или наоборот, какое дело до этого государству? Если мы действительно имеем намерение создать свободную церковь, то все тонкости надо отбросить в сторону.

Затем, совершенно лишней является забота о центральных управлениях. Это дело внутренней жизни церкви. Государство должно знать только религиозные общины, а союзы, если таковые будут, не должны иметь никаких преимуществ пред лицом государственной власти. Их взаимоотношения с общинами должны регулироваться соответствующими уставами, но ни в каком случае настоящим законом. В настоящее время у нас существуют уже различные союзы. Например, союзы просветительных обществ, пожарных и т. д., которые возникли в порядке закона 21. марта 1919. г. Точно также прекрасно могут существовать и союзы религиозных общин в рамках выработанных ими уставов. Здесь я позволю себе опять напомнить, что по американской системе, государственная власть знает религиозные общины только чрез их уполномоченных представителей. Однако в Северо-Американских Штатах существуют довольно обширные религиозные союзы, имеющие об'единительное устройство, но государство их игнорирует. Это обстоятельство служит доказательством, что церковь сама создает себе твердые устои, если она будет действительно свободна, если будет освобождена от опеки, в которой она, как таковая, не нуждается.

Затем позволю себе указать еще на один очень существенный пробел настоящего законопроекта. В нем не указано,

в каком порядке будут решаться споры, могущие возникнуть в среде религиозных общин. Между тем это очень важно.

По американской системе, споры, могущие возникнуть в среде религиозных общин об учении, о круге деятельности должностных лиц и т. п., совсем не принимаются судом в рассмотрение; только споры об имущественных правах, возникающие в среде общин, разрешаются обыкновенно гражданским судом.

Я считаю такое положение единственно правильным и для нашего законодательства вполне приемлемым. Однако, в настоящем законопроекте в этом отношении — пустое место. Это пустое место необходимо заполнить, о чем следует подумать докладчику. В противном случае вернуть законопроект обратно в комиссию.

В соответствии с высказанными мною положениями §§ 22, 23, 24 и 27 являются совершенно лишними, которые необходимо исключить, дабы придать ему характер тех норм, которые существуют в американской системе, а в наших условиях являются гарантией существования свободной церкви в свободном государстве.

Juhataja A. Jürman: Kuna Riigikogu töö 2 tundi on kestnud, kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 6.55 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 7.25 m.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Juhataja A. Jürman: Riigikogu koosolek kestab edasi.

V. Linnamägi (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Käesoleva seaduse eesmärk ja siht on lahutada kirik riigist juriidiliselt, tegelikult on juba kirik riigist lahutatud ja elab mitmendat aastat omaette iseseisvat elu. See seadus on õige iseäraliku pealkirja alla võetud: „Usutunnistusliikude ühingute ja nende liitude seadus.“ Minu teada meie rahvas ei tunne niisugust nimetust. Seadus ei tee tegemist vanade terminitega, mis rahvale põlvest põlve tuttavad, vaid loob üsna uued sõnad ja nende sõnade taha peidab seaduse, mis vist väga sügavalt saab löikama meie rahva elusse kirikute ja koguduste kaudu. On olemas kaks suurt organisatsiooni: riik ja kirik. Kiriku

ja riigi vahel on aastasadade jooksul olnud võitlus, kusjuures kord üks, kord teine ülevõimule pääsenud. Viimaste aastasadade jooksul on see võitlus oma teravuse kaotanud, ja nüüd elavad need kaks organisatsiooni rahulikult üksteise kõrval. Meil Eestis mõni aasta tagasi tuli kuuldavale õige palju häält, mis sisaldasid mõtet, et kirikuid, kogudusi ja sarnaseid organisatsioone üldse tarvis ei ole, see oli meie riigi esimesel ajajärgul. See võitlus kiriku vastu on nüüd raugenud. Kuna sel esimesel ajajärgul, mil võitlus nii terav oli kirikute vastu, ei suudetud kiriku lahutamist riigist valada vormidesse, seadustesse, on nüüd nii kaugele saadud. Kuid küsitav on, kas praegune aeg on küllalt kohane selleks, et niisugust seadust välja anda. (L. Johanson, stp: Okupatsiooniajal oleks kohasem!) Mina arvan, kui nüüd kirik rohkem sallimist leiab härrade pahempoolsete juures, kui ta seda mõne aasta eest leidis, siis võiks ka loota, et need härrad sealpool vähe ootaksid ja mitte nii kiirelt välja ei annaks nii tähtsat seadust, mis meie kirikuelusse mitmeti tulevikus mõjub. Imekspanemise väärt on, et selle küsimusega just kiriku enese liikmete hulgast, kiriku juhtijate hulgast välja tuldi. Riigikogu liige õpetaja härra Tallmeister oli see, kes kiires korras pani ette seaduseelnõu päevakorda võtta ja sooviks vist isegi, et ta saaks täna kui võimalik oleks, kolmandal lugemisel vastu võetud, muidugi tema parandustega. Nõnda on sealt poolt tulnud niisugune kiire, kust seda keegi siia maani oodata ei võinud. Asjale enesele see vististi kasuks ei ole. Meie teame, et kõige suurem meie kirikutest on evangeeliumi-luteriusu kirik, tema alla käib kolm neljandikku kogu rahvast, siis on teised vähemad kirikud, näiteks Kreeka-katoliku ja Rooma-katoliku ning veel vabad usuühingud, mis õige väikese arvu meie rahvast oma alla koondavad. Kõige suuremas kirikus on praegu teatud voolud olemas, mõtete vahetused ühe ja teise asja kohta, niioelda välise külje ja ka sisemise külje kohta. Luteri kirik ise ei ole veel seisukohta võtnud, kuidas tulevikus oma majanduslikku külge kindlustada ja sellepärast oleks küll pidanud ootama, kunni kirik ise selgema seisukoha võtab ja oma olukorra kindlustab. Peale selle praegu on aga meie kirikus mõnesugused voolud ja suurem võitlus nende voolude vahel õpetuse pärast, ning näha ei ole, kuhu need voolud välja viivad. Härra Tallmeister tõi täna siin näiteid nendest võitlustest, mina aga arvan, et need näited olid asjata, sest Riigikogu ei ole see koht, kus need küsimused võiksid lahendust leida, vaid see on kiriku enese asi. Mitte riigivõim ega Riigikogu ei saa kirikule ette kirjutada, et ta peaks ühte- või teistviisi uskuma, vaid

seda peab kirik ise tegema. Nüüd pöörate Riigikogu poole suure hädakisaga, et vaadake, see üks vool, mida esitab noor õpetaja Kuljus, kelle mõtteosaline ja kaasaitaja on härra Tallmeister, on hädaohus — tulge aidake meid. Härra Tallmeister toob sealjuures ette väga isemoodi mõttekäike, mis tõesti ajast ära läinud ja iganenud on. Ta ütles näiteks muuseum, et kui reformatsioon väga kiirelt läbi läks mitmes maas ja vastu võeti, et see suurelt osalt sündinud maavürstide surve. Tähendab, et maavürstid on selle õpetuse maksma pannud, ja nüüd tahab härra Tallmeister ka näha, et Riigikogu — võimuvürst — suruks oma võimuga kirikule teatud usuõpetuse voolu peale. Aga vaadake, niisugused mõtted on väga ajast maha jäänud ja ei ole kohased ühe vabameelse õpetaja suust kuulda.

Veel rääkis härra Tallmeister oma hädakisa põhjendamiseks ja õigustamiseks, et meie luteriusu kirik pidada tagasikiskuvalt mõjuma meie kultuuri peale, et see otsekohe olevat hädaohus ja ainult uus õpetus, mille esitajaks on, ma arvan Teie arvates, geniaalne õpetaja Kuljus, et see uus protestantlik vool pidavat võimaldama kultuuri ja pidavat edendavalt meie rahva peale mõjuma, ning selle uue õpetuse tähtsuse pärast peaks riigivõim appi tulema ja seda katsuma meie kogudustele või kirikutele peale suruda. Ometi on vastolud härra Tallmeister'i mõtetekäigul. Kui tõesti oleks evangeeliumi-luteriusu kirik nii tagasikiskuvalt mõjunud meie kultuuri peale, siis ei oleks võinud meil mingisugust kultuuri olla, sest siamaani on meie kirik õpetanud neid tõdesid, mida ta praegugi kuulutab, ja mille vastu on välja astunud ainult paar koguduse õpetajat. Et meie niikaugele oleme jõudnud oma hariduse, oma kultuuri poolest, seda peab kahtlemata iga õiglase inimene ütleva, et selle juures on suured teened olnud ka meie kirikul ja nimelt selle õpetuse kujul, kuidas ta seda senni on teinud. Tähendab, ei ole mitte õige, mis härra Tallmeister ütleb, et kirik on tagasikiskuvalt mõjunud meie kultuuri peale, vaid just ümberpöörduvalt, ta on edendavalt mõjunud meie kultuuri peale. Mis aga uus protestantlik vool saab tegema ja kuidas ta saab mõjuma meie kultuuri peale, seda meie ei tea. (H. A n n i k o, krst: A i n u l t l õ h u b!) Ja senni on küll näha, et ta ainult lõhub. (T h. T a l l m e i s t e r, rhvsv: Ei lase inimesi edasi magada!) Jätame need asjad, sest ei saa ialgi Riigikogu sundida ühtki kirikut nii või teisiti õpetama ühes või teises õpetuse suunas, vaid see on kiriku enese asi ja siia ei tohi riik sisse tungida, vaid tuleb kirikule vabadus jätta, kui ta tahab, et kirik oleks lahutatud riigist. Asjatu on niisugune hädakisa siit kantslist ja soodustust

nõudmine selle seaduse najal uuele protestantlikule voolule. Seda ei saa ka siis mitte, kui selle seaduse konstruktsioon teistsugune oleks, nimelt kui üksikutele kogudustele vaba võimalus antaks registreeruda ilma keskkohata. Ka siis ei aitaks see midagi, ka siis ei saaks ei Tallmeister'i ega Kuljus'e vaatelised uued õpetajad mingisugust ülivõimu kirikus oma kätte. (M. J u h k a m, tõe: N a d e i t a h a v õ i m u s a a d a, v a i d v a b a d u s t.) Kuid puht riiklikudel põhjustel ja rahva kasu pärast on loomulik, et riik oma seadusandlusega ei hakkaks elu lõhkuma, ega elule niisugust sihti andma, mida tal ei ole. Riik oma seadusandlusega peab tähele panema elu, ja seaduses võib fikseerida seda, mis juba olemas on. Meie kirik on kujunenud aastasadade jooksul kindlaks organisatsiooniks ja et riigivõim oma seadusega seda peab hakkama lõhkuma ja sundusega talle teist kuju andma on ekslik vaade ja ei ole mitte riiklik vaade. Riigil on väga tähtis, et kõik organisatsioonid õieti edeneksid ja nende kaudu võiks rahvale kasu tulla. Aga mis kasu võib riigile tulla sellest, kui üksikute koguduste registreerimisega tuleksid kõiksugu tülid, kui üksikud kogudused käiksid teist teed ja kui suur hõõrumine maad võtaks. Mis kasu on sellest riigil? Minu arvates mitte mingisugust, vaid kasu on riigil sellest, kui niisugune suur organisatsioon, nagu seda kirik on, oma kindlat rada käib ja rahulikult elab ja edeneb. Minu arvates on kohasem, et üksikute kogudusele absoluutset vabadust ei tule anda, vaid kogudused peaksid end tundma ka edaspidi keskkohaga sarnases vahekorras olema, nagu nad seda praegu on. Selle seaduse mõte on ka niisugune ja minu arvates ei ole sellel seadusel niisuguseid puudusi, mis härra Tallmeister'i arvates tingimata parandada tulevad. Kuid siiski on ka selles seaduses puudused, mis parandatud peaksid saama. Näiteks on siin niisugused tumedad kohad, millest üht- ja teistviisi aru võib saada, ja eneses selgust ei sisalda. Näiteks on § 25. viimases lõikes öeldud, et juhtumisel, kui liitu kuuluv usutunnistuslik ühing selle seaduse järele juriidilise isiku õigused kaotab, või kui tema tegevus § 22. korras likvideeritakse, siis läheb tema varandus liidule üle. § 28-das on aga öeldud: „Liitu mittekuuluva usutunnistusliku ühingu likvideerimise korral pärib riik selle ühingu varandused“. Ühes kohas on öeldud, et varanduse pärib liit ja teises kohas — riik. Kuidas seda õieti mõista? Minule paistab liigne olevat jätta riigile õigus koguduste varanduste üle. Siamaani maksvate veneaegsete seaduste järgi oli sarnase õiguse andmine riigile arusaadav, sest riik katsus kõiki kodanikke ja asutusi oma hooldamise alla võtta. Nüüd on

aga lugu teistsugune. Kui selle seadusega kirik iseseisvaks saab, mispärast on siis riigil õigus selle iseseisva kiriku varanduste üle, et neid võib müüa ja isegi rendile anda ainult Vabariigi Valitsuse loaga. Edasi on öeldud § 27-das: „Kui mingisuguse usutunnistusliku ühingu liikmete arv langeb alla 500, siis läheb tema varandus riigi hoolekande alla.“ Minule on täiesti arusaamatu, mispärast on tarvis riigil ülevõimu maksuma panna niisuguste juriidiliste ühingute varanduste üle. Neile peaks jätama vabadus oma varandusega talitada nii, nagu nad heaks arvavad. Ei ole põhjust karta, et meie üksikud kogudused või usuühingud oma varandusi mitte õieti kasutavad. Seda ei ole karta, ja sellepärast on minu arvates asjata riigile niisuguseid õigusi anda nende varanduste üle. Need on üksikud puudused, mis sellel seadusel on ja mida ehk parandada võiks. Üldises mõttes on minu arvates see seadus enam-vähem vastuvõetav meie kiriku seisukohalt. Arvan siiski, et oleks parem kui see seadus veel edasi lükata ja lasta kirikul oma seisukoht selgesti välja öelda, kas see seadus on kiriku nõuetele vastav või mitte. Sellepärast oli minu arvates ilmaaegu seda seadust täna kiires korras arutama hakata.

L. Raudkepp (krst): Käesolev seadus on väga tähtis seadus, on ta ju sisuliselt kui ka vormiliselt meie põhiseaduses ette nähtud. Siin Riigikogus võime asuda eestkätt juriidilisele seisukohale. See juriidiline seisukoht ning juriidiline joon, milleni meie tohime minna, peaks päris selge olema. Kui põhiseaduses on ette nähtud, et riik ja kirik olgu üksteisest lahutatud, siis loomulikult jõuab kätte moment, kus riik enese kirikust lahutab. See moment on nüüd käes. Riik tõmmaku selge joon, millest näha on, kus lõpeb riigivõim ja hakkab peale kirikuvõim. Ilmalik võim võiks öelda: Nii nagu kirik minu all siamaani oli, nii lahutan mina selle kiriku enesest, ja kirik otsustagu siis ise, kuidas ta end edaspidi korraldada tahab. Hea, kui parlament ette teab või aimab, kuidas enamused ja vähemused häälte jaotamises kokku käivad rahva meeleoluga. Õnnelikud on need parlamendid, kes seda ette aimata suudavad. See ei ole aga kerge töö, vaid see on väga raske, ja et see meil Eestis õige raske on, näitab juhtumine I rahvahääletamisel. Riigikogus oldi arvamisel, et Riigikogu meeleolu ja grupeerumine enam-vähem täiesti vastab rahva grupeerumisele enamuseks või vähemuseks. Tuli aga ilmsiks, et meie väga eksisime. Esimene katse ja kogemused näitasid, et seda katses enam teine kord teha ei tuleks. Pealegi on see Riigikogu enese huvides, et ta oma autoriteeti

kõrgel hoiaks, et Eesti rahvas võiks öelda: see ilmaliku kõrgema võimu esitaja, Riigikogu, arvestab meie vaadete ja niisuguste küsimustes, mis tema kompetentsi ei kuulu, nimelt usulistes küsimustes. Et aga Riigikogu kahjuks ükskord selle usalduse kõigutanud on, siis arvan mina, et II Riigikogul peaks see arusaamine selge olema, et rahva usalduse vastu mitte eksida. Selles mõttes oleks kõigeõigem, et Riigikogu kirikule enesele annab võimaluse öelda, kuidas ta ennast registreerida tahab. Riigikogu ainult öelgu: ta hoolekande kiriku eest on lõpetatud, muus osas andku tema kirikule täieliku vabaduse. Muidugi kerkivad siin raskused esile. Kui Riigikogu peaks olema sellel arvamisel, et tema parteide grupeerumine usuliste vaadete suhtes käib rahva meeleoluga enam-vähem kokku, siis võiks Riigikogu juba ise ette ära otsustada, et registreerimise kord peab niisugune või niisugune olema. Aga kes annab meil selle kindlustuse, et Riigikogus niisugune vastav meeleolu on, meeleolu, mis vastaks rahva meeleolule? Selle järele otsustades, mis esimene rahvahääletamine meile andis, ei ole vist palju lootust, et võiksime nüüd nii iseteadlikud olla, et meie etteotsustamine registreerimise korra kohta käib täiesti rahva arvamiste ja otsustega kokku. Kui meil Riigikogu prestiih kallis on — ja ta peab seda olema — siis peaksime pääsetee leidma, et mitte vigast ja ebaõiget sammu teha. Mina arvan, et esimene rahvahääletamine on meile õige palju andmeid selle kohta andnud, kuidas rahva usutunnetele tuleb ümber käia ja neid hinnata. Seega oleks kõigeõigem jätta kirik niisuguseks, nagu ta oli selle juriidilise momendini, mis varsti tuleb, kus kirik riigist lahutatakse. Kirikuid oli siamaani olemas tervete üksustena, olgu see õigeusu või luteriusu kirik ja ärgem nüüd puudutagem neid, vaid kirik ise öelgu, kuidas ta tahab ennast registreerida lasta. Need varandused ja majad, mis kirikul on, olgu tema käes ja tema ise otsustagu, kuidas neid lahutada. Ärgem mingem sellest joonest üle, mis meile, kui seadusandlikule kogule, on antud.

Mis puutub muudesse mõtteavaldustesse, mis rkl. Tallmeister'i poolt esile toodi, siis ei ole siin tõesti koht nende üle vaielda. Neist mõtteavaldustest kuuldus aga etteheiteid konsistooriumile, et nõunikud olevat seal mingisugused kirikuseaduse paragrahvid käsile võtnud ja kohut mõistnud. Minu arvamine oleks: konsistoorium oleks pidanud juba varem mingisuguseid paragrahve käsile võtma ja nii tegutsema, nagu seda iga ühing demokraatlikus riigis teeb. Kui keegi näiteks teatud poliitilisse erakonda enam ei kuulu, sinna enam ei või jääda, sest et ta vaated lahku lähevad, siis on

ju aumehelik, et see isik sellest erakonnast või ühingust välja astub. Kuid kui sarnane isik välja astuda ei taha, vaid selle ühingu või erakonna vastu töötab, siis võib niisugune moment tulla, ja ta on väga aupärane, et ühing või erakond niisuguse isiku enesest välja heidab. Muidugi hinnatakse seda isikut igatahes kõrgemalt, kui tema ise vabatahtlikult õigel momendil ühingust või erakonnast lahkub, ütleb, et tema vaated ei käi ühingu vaadetega kokku. Kui aga isik hakkab etteheiteid tegema tervele ühingule, mille liige ta on, selles mõttes, et ühing olevat ülekohtune, kui tema nõudvat oma korra, oma põhiseaduse tähelepanemist, — leian oma tunnete järele, et see ei ole aumehelik. Meile heidetakse ette, et kristlik rahvaerakond olevat vabaduse ja selle seaduse esiletoomise vastu. See ei vasta tõele. Meie oleme kõik selle poolt, et seadus läbi läheks, kuid ei või kuidagi selle poolt olla, et nii julge samuga tahetakse deklareerida arvamine, mis Riigikogu enamusel on üksikute koguduste registreerimise kohta. See olgu kiriklikkude koguduste eneste otsustada, sarnast julgust ei tohiks meil olla. Austatud Riigikogu liikmed! Ärge pange pahaks, et meie siin peaaegu nagu arad, mitte julged peame olema, sest üks katse rahvahääletamisega on meile kindlad argumentid kätte andnud. Ja nüüd on kuulda siin ja seal kogudustes, mispärast ei ole konsistoorium juba varem kindlaid sihtjoone võtnud oma tegevuseks. See sõna, mis ehk kõigile teatud mõttes armas kuulda ei ole, mis sise-mist rahu ähvardab, see sõna „rahvahääletamine“, on kogudustes liikumas. (V a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t: M e i e p a n e m e t e i e 75 t i i n u r a h v a h ä ä l e t a m i s e l e.) Mispärast siis mina pean rahvahääletamise pärast kartma, ega see minu kohta ei käi, vaid rohkem nende kohta, kes kristlikkude koguduste vaadete vastu on.

Edasi. Kui härra Tallmeister tõendus ette tõi selle kohta, kuidas koguduste meeolu niisugune on, et ta igatseb uut õpetust, siis ei ole mitte uus õpetus mõõduandev, vaid elavad isikud. Tuleb öelda, et kirik teatud kivinenud ajajärgus alati ei suuda elavaid isikuid anda. Aga elavad isikuid on tingimata olemas. Elavus ei tarvitse kuidagi selles avalduda, et õpetamise küsimust esirinda nihutada. Usuline elu ei ole teadmiste kogumine ja teaduslik seletamine, vaid ta on midagi muud. Kui rkl. Tallmeister mõndagi teadusest ette tõi, siis võiks vastuseks lühidalt üht nimetada, et usuolu ei kuulu üldse seletamisele, nagu seda iga haritud inimene peaks teadma, usuolu ei kuulu „oluotsuste“ piiri, vaid seal on peajaslikult „väärtusotsused“ tähtsad. Oli üleliigne siin üles tõsta ülestõusnud ihu küsi-

must. Teadus ei ole selgele otsusele jõudnud, kus mateeria peale algab ja kus ta lõpeb. Konsistooriumile tehakse etteheiteid, mispärast ta sarnase küsimuse ette pani. Kas võib siis konsistooriumile pahaks panna, kui ta teada tahtis õpetaja Kuljus'e arvamist mõne küsimuse kohta. Ja nagu kuulda, ei ole õpetaja Kuljus tahtnudki otsekohe ettepanud küsimusele vastata. Nii et sealtpoolt ei ole mingisugust püüdmist selgesse vahekorda konsistooriumiga astuda, vaid ollakse arvamisel, et uuea aja õpetajad peaksid kõik üle võtma. Niisugune, osalt usurpaatorlik toon tuleb tõesti sealtpoolt kuuldavale ja tehakse etteheiteid konsistooriumile, mispärast ja missugusel alusel konsistoorium aru pärib. Ei ole mingisugust põhjust seda pahaks panna ja tulla Riigikogusse meeleolu looma. Kui ajakirjad ka kaasa aitavad meeleolu loomisele, — ja meie teame endistest kogemustest, kus „Päevaleht“, „Vaba Maa“ ja teised ajalehed usuõpetuse vastu kirjutanud rahvahääletamise ajal ja kui need ajalehed ka nüüd jälle välja tulevad, siis lubage, et ma väga ja väga kahtlen, et nad õiget tooni tabavad. Sellepärast kutsun üles kainele otsustamisele, ja ka teatud gentlemanlikule olekule riigivõimu poolt, et ta end aumehelikult lahutab kirikust, öeldes kirikule: „Mina ei tea, missugused teie soovid ja arvamised koguduste registreerimise kohta on, ja just sellepärast otsustage ise.“ Kui aga Riigikogu kindlal arvamisel on, et tema enamuse arvamine on täiesti ühine rahva arvamisega, siis otsustagu tema ise. See võib küll ainus võimalus olla, kus Riigikogu näitab, et ta hindab kristlikku kirikut sel tähtsalmomendil, kus kirik riigist lahku läheb, ja et ta oma kätt nende varanduste külge ei pane, mis kiriku päralt. Need varandused olgu üldkiriku päralt. Kui kirik kuidagi teisiti otsustab, siis kutsugu ta kirikupäev kokku ja otsustatagu seal. Kui meie asja peale nii ei vaata, siis hakkab mina kartma koduse rahu pärast, hakkab kartma, et rahvahääletamine tuleb.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Kiriku ja riigi lahutamise küsimus on nii suure ulatusega, et seda oleks pidanud tõesti varem otsustatama, et ta veel teravamaks ei läheks, kui ta omal ajal oli. Kui seda küsimust tahetakse nüüd õieti lahendada, siis, minu arvates küll sarnases meeolus, mis vastab küsimuse tõsidusele ja tähtsusele. Kui Riigikogu enamuse küsimuse ühekorraga ilma ettevalmistamata täna päevakorda võttis, siis on paljud asetatud sarnasesse seisukorda, et nad ei ole suutnud küsimust oma poliitiliste sõpradega põhjalikult kaaluda. Sarnases seisukorras olen ka mina praegu. Sellepärast võin ainult isiklikult sõna võtta.

Meil on kahjuks kogu evangeeliumi-luteriusu kiriku sisemine arenemine sattunud niisuguste takistuste ette, mida õieti ei oleks sugugi tarvis olnud. Meil on kahjuks nüüd üksikutele uuenduste pooldajatele võimalus antud, niisuguseid asju, mida oleks pidanud kiriku süles läbi võideldama, väljapoole kirikut kanda. Lugu on nii, et protestantismi paragrahvi pärast on kirikupäeval, kirikuõpetajate konverentsidel ja üksikutel praostkondade sinoditel võideldud selleks, et „protestantismi“ sõna Eesti evangeeliumi-luteriusu kiriku kui rahvakiriku põhikirjast välja heita. Selle juures on ilmsiks tulnud nii väiklane sallimatus vaim, et see kõiki tõsiseid evangeeliumi-usu arenemise sõpru sügavasti on pidanud kurvastama.

Isiklikult võin tähendada, et see protestantismi põhimõtte deklaratsioon Eesti rahvakiriku põhikirjas on omal ajal minu poolt algatatud. Tartu kirikupäeval tegin ma selle ettepaneku, kus vaidlused õige ägedaks läksid, aga kus meie ometi asja niikaugele läbi vaidlesime, et see põhimõttelik seletus põhikirja üles võeti. Sellega taheti ära tähendada sihtjoon, mida mööda Eesti evangeeliumi-luteriusu rahvakirik tahab oma sisemises elus uuenedes edasi püüda. Mitte ei pidanud see olema mingisugune lahkeli, mis üksikute vaadete pooldajaid pidi üksteisega tülli ajama, vaid igaüks võis seal oma tõekspidamise ja tõetundmise järele väljendada mõtteid ja vaateid selleks, et vastastikku siiski kokkuleppele jõuda protestantismi vaimus.

Ja mis on siis protestantismi vaim? Omal ajal, kui meie tahtsime Eesti rahvakiriku mõtte teostamiseks sellele kaasa aidata, et usu-teaduskonnas Eesti rahvakiriku mõtte pooldaja tegeliku usuteaduse professuuri kohale kutsutaks, tuli seda Vene võimudele selgitada, mida meie mõtleme protestantismi all. Seal oli see lihtne vormuleerida, kui meie rõhutasime, kuidas katoliiklik põhimõte nõuab, et inimesed vastu võtaksid need tõetundmised ja arusaamised, mis on välja kujunenud aja jooksul või välja lähevad välise mõjuvõimu poolt, ilma, et üksik inimene tohiks sealjuures arvustada, ilma et ta tohiks seal autoriteetlikult poolt maksmapandud tõekspidamisi iseäralikult veel analüüeerida ja lahendada. Protestantliku põhimõtte järele ei saa aga kellelegi ühtki tõekspidamist, ühtki tõetunnet peale suruda välise autoriteedi tahtmise järele, vaid vaba isik peab ise läbi elama, üle elama, ära elama kõik need tõetundused selleks, et neid vastu võtta nõnda, nagu tema neist aru saab, nagu tema neid vastu võtta võib ja suudab. Ei tarvitse põhimõttelikke vahesid olla selle juures; võidakse vastu võtta tõekspidamisi,

mis väline autoriteet on heaks kiitnud ja soovitanud, aga sisemine vahekord on niisugune, et mitte seal välise retseptisiooniga, võõralt mõjuvõimult tõdede ülevõtmisega tegemist ei ole, vaid sisemise üleelamise teel omandatavate tõetundmiste vastuvõtmisega.

Mispärast tarvis oli evangeeliumi rahvakiriku üldkogus, kirikupäeval, usuteadlaste konverentsidel ja sinoditel selle põhimõtte vastu vaidlema hakata, sellest ei saa Eesti rahvakiriku mõtte pooldajad mitte aru. Kui oleks tõsises protestantlikus vaimus igaüks katsunud oma teed käies väljendada neid tõetundeid, mis keegi on omaks saanud võtta, siis võime mineviku nähtusi arvesse võttes ette öelda, — siis peame ütleva, et nii väga suuri lahku-minekuid üksikute tõekspidamiste poolest ei oleks mitte tulnud, kui seda kardeti. Võit aga oleks selle poolest käes olnud, et meil ei oleks kannatada tulnud välise mõjuvõimu surve all, vaid inimesed oleksid iseenesest arenema löönud ja see oleks toonud Eesti rahvakirikule selle sisemise elu ja liikuvuse, mida tarvis läheb, et evangeeliumi kirik tõesti Eesti rahvuslikuks kirikuks välja kujuneks. Sest seda meie ometi salata ei saa, et ta varematal aegadel suurelt osalt just on välise mõjuvõimu peale tuges enese maksma pannud. Nüüd, kus tema peab riigivõimu kaitse ja ühtlasi ka surve alt vabanema, peab tema muudetama seemiselt. Ja selleks oleks just sisemist vaba arenemist tarvis läinud.

Kahjuks on aga lugu nõnda, et meie inimesed, kes nii palju vabameelsusest ja edumeelsusest kõnelevad, suurelt osalt siiski on vanade võimupäevade lapsed ja endaga ühes veavad neid arusaamisi ja väliseid vaateid, mis siis nendesse imbunud, kui õieti kõiki pidi vastu võetama väliselt võimult. Meie kiriku keskel on, vähemalt kirikupäevade enamus järele otsustades, see mineviku vangistuse vaim suurel määral valitsemas. Teiselt poolt näen ma aga, et ka need, kes kõnelevad selle vaimu vastu, on suurelt jaolt ometi vägivallaegade lapsed. Ei ole mitte seda sisemist vabameelsust, mis ise omale õigusi nõuab, ühtlasi aga ka tähele pannes teise õigusi, mis millalgi mitte ei lähe maksma panema oma võimu siis, kui selleks ei ole sisemist tõetundmist, et see õige on. Meil on just meie usueralal meie poliitilistest rühmadest ja erakondadest usuõpetuse arutamise päevil Asutavas Kogus väga palju seda vägivallaaja hingeolu vastu kajanud. Hiljuti tuli minul veel tagantjärele parandada kõnet, mida mina omal ajal kui peaminister pidasin usuõpetuse kaitseks. Seal kerkisid selle kõne läbivaatamise puhul silmade ette need voolud, mis radikalismi, käremeelsuse seisukohalt eitasid usu-

õpetust. Ühe suurema rühma kandev jõud seletas lausa, et usk on atavistlik nähtus, et meil kui selginud vaatega kultuurinimestel tuleb suurtele hulkadele peale suruda moraali õpetus. Selle järele, kui usk ei oleks enam mitte vaimu pimestamas, ei oleks mõne aasta pärast, võib olla juba viie aasta pärast enam kellelgi tarvidust usu järele. Rahvahääletamine usuõpetuse asjus näitas aga, kui valesti seal oli aru saadud meie rahva hingeelust. Täna puudutab kristliku rahvaerakonna esitaja õrnalt võimalust, et kui kiriku ja riigi lahutamise seaduses küllalt ei osata ega taheta tabada seda joont, mis rahuldaks laialisi ringkondi, siis võib tulla jällegi rahvahääletamine. Iseenesest ei oleks see õnnetus, sest sarnase rahvahääletamise puhul selgitatakse küsimust laiades rahvahulkades sedavõrd, et see ise juba suur kultuurtöö on. Kuid ei tea, kas on tarvis sellest küsimusest teha rahvahääletamise ainet, sellepärast, et siin tehakse kihutuse ja osalt ässituse asjaks see, mis meile kui kultuurinimestele eriti aga kui rahvuslikult mõtlejatele peaks väga hellaks jääma.

Meil on siin mitmesuguseid vaateid kiriku ja usu kohta. Seda peame aga ütlema, et kui meie pooldame Eesti rahvakiriku mõtet, siis selles teadmises, et tema — kui suurte puudustega tema ka meil ei esineks — Eesti rahvuslikus kultuurelus ja isegi Eesti riiklikus elus, siiski nii suureks teguriks on, et meie seda tegurit arvesse peame võtma ja ühtlasi peame selle eest hoolitsema, et see tegur ilmaasjata ei kannataks. Meil on küllalt võitlemise aineid. Meil on küllalt lahkuminekuid. Meie oleme paraliseeritud sisemiste lahkuminekute tõttu rohkem kui tarvis. Selle tagajärjeks on, et meie suuri aktsioone, suurte küsimuste lahendamist, ei saa kuidagi läbi viia. See sisemine võimetus on hädaohtlik iseäranis niisugustel ülitähtsatel silmapilkudel, kus meie oma riiklikus ehitamistöös peame kasutama igat viimast kui päeva ja tundi. Sest meie ei tea, kui kaua meie rahulikult saame ehitada. Kui meie oleme lõhki kärjastatud hingeoluliselt ja ülearuse poliitilise killustuse tõttu paraliseeritud, halvatud oleme, siis ei saa meie seda hädaohtlikkust õieti hinnata, mis sellega kaasas käib. Tagant järgi aga võib olla kahtsetseme meie vast siiski, miks ei suutnud meie koonduda vähemalt suuremate aktsioonide jaoks, ilma et oleksime asjata lahku läinud. Kui meie nüüd oma rahva hingeoluliste nõuete rahuldamise nimel kirikuküsimuse teeme tüliasjaks, siis lõhume meie rohkem veel. Siis kärjastame katki nii mõnedki sidemed, mis meid kui rahvast hingeliselt kokku hoiaksid.

Ja kas meil on siis seda tarvis? Tundub, iseäranis kui meie oma rahvusliku krediidi

küsimusi selgitame ja vaidluse alla kisume, mida teisel ei tehta, et meie otsekui rahvusliku likvidatsiooniteenistusse üksikuid näeme asuma, nõnda nagu oleks meil loomusunniline tung puruks teha ja hävitada seda, mida peaks ühisel hoolet edasi kantama ja arendatama.

Sellepärast arvan mina, et lisatüliküsimusi kiriku alal meil vaevalt sünnib just rahvuslikust seisukohast esile tuua. Nii küsiksin mina, mispärast seda eriti püütakse, kui meil öeldakse, et meie peame andma neile, kes sennetele vaadetega ei saa leppida, võimaluse ennast maksma panna. Minu arust vaidleks vaevalt keegi meie hulgast selle vastu, vaid põhimõttelikult tunnistavad seda seisukohta kõik. Ja ma võin öelda, et juba enne kui meie oleme saanud oma iseseisvuse aate teostamise peale mõelda, isegi juba enne 1906. a. 20. aprilli manifesti, on teadlikkude Eesti rahvuslaste hulgas kava-kindlalt tööd tehtud, et meie oma usuliste tunnete ja tõekspidamiste vabadust näha saaksime.

Nüüd kus meil põhimõttelikult see otsustatud on, tohiks kerge olla seadusandlikult seda kaju leida, millega meie kindlustame oma kaaskodanikkudele, kui ka nende liitudele ja ühisustele selle usuvabaduse mõtte teostamise. Kas on tarvis selle juures, et meie ideeliste võitluste õhutamiseks, mis meie kiriku keskel uusi voolusid peaksid kandma ja võidule viima, et meie nende võitluste ärevaksajamiseks veel ainelised stiimulid, kihutuse mõjurid esile kutsume? Kui meil oleks protestantismi paragrahvi väljaheitmise agitatsiooni ja võitluse asemel kirikupäevadel tõesti käsile võetud meie kiriku usutunnistuslikud alused, meie kiriku dogmaatilised küsimused päevakorrale toodud, siis usun mina, et suurelt osalt oleks reformeeritud meie usutunnistuslikud alused. Meie evangeeliumi rahvakirikus oleks vististi nii palju uuendatud, et nendel, kes uuendusi nõuavad, ei oleks tarvidust olnud esile tuua niisuguseid väiteid, nagu katsutaks meil kedagi vägistada.

Kes tõsiselt protestantismi ajalugu jälgib, see näeb, et kõigeedukamates kirikutes on ikkagi valitsenud nii suur sisemine vabadus, et õige kaugeleminevad põhimõttelikud lahkuminekuud on sallimist leidnud. Ainult seal on tõesti lahkuminekuid ja nimelt välispidiseid lahkuminekuid tulnud, kus teatav seisak on selle sisemise vabaduse ja vaba arenemise võimaluse ära söönud. Nüüd on küsitav, kas ollakse meie kirikupäeval tõesti sellele seisakule jõutud, kus vabama voolu pooldajad ei saa oma seisukohtade eest võidelda?

Niipalju kui mina kirikupäevade referaate olen lugenud, ei ole seal põhimõttelikud küsimused tõsiselt käsitamisele tulnud. Kus on

kõneldud lahkuminekutest protestantliku vaimu kohta, seal on kistud esile suuremalt osalt välise võimu küsimused. Need on muidugi tervele küsimusele teravamaks kujunenud. Aadete vallast minnakse asjade keskele, mis teravalt kokku põrkavad.

Nüüd tahetakse siin tänaste vaidluste järele otsustades, evangeeliumi-luteri kiriku põhimõttele aluste ja dogmaatiliste tõekspidamiste arendamisel ja selgitamisel seisukohavõtmised rippuvusse viia kirikuvaranduste küsimustest. Keerlema hakkab küsimus selle ümber, kas üksikud kogudused tohivad hääleenamusega oma põhimõttele aluseid muutes, evangeeliumi-luteriusu kiriku aluselt ära minnes, ühtlasi kirikuvarandused ühes võtta?

See on ühelt küljelt täiesti juriidiline küsimus, mida ei tohi mitte usudogmaatiliste soolamiste abil keerulisemaks muuta. Kui meie kuuleme, et peame võimaluse andma üksikutele kogudustele sennistelt dogmaatilistelt alustelt lahkudes kirikuvarandused ühes võtta sellepärast, et 400 aasta eest on seda teinud kiriku valitsejad, kiriku ülevõimu käsitajad, siis on võimatu siit võrdlust meie ajaga leida.

Sel ajal maksis põhimõte: „Cuius regio, eius religio, — kelle valitsus, selle usk! Sellega viidi võimu abil kirikuvaranduse küsimus lahendamisele. Kui meie aga siin tahame seadust anda, siis peame meie aluseks võtma õiguslikkuse ja seaduslikkuse printsiibi.

Mis meie aga seal näeme? Kirikuvarandused on suuremalt osalt annetused või dotatsioonid, sihtvarandused. Nad on annetatud evangeeliumi-luteriusu kirikule või on tolleaegsed valitsejad ja ülemused selle varanduse üle võtnud luteriusu kirikule just selle jaoks, et need varandused seisaksid evangeeliumi-luteriusu mõtte teenistuses. Meie kõneleme siin nüüd sellest, et ühelt poolt on kirikuvarandused dotatsioonid olnud. Teiselt poolt on need, kelle käes sel ajal seaduslik võim oli, nad evangeeliumi-luteri kirikule üle andnud. Kui meie nüüd tahaksime niisugust seisukorda luua, et kuskil üksikus koguduses hääleenamusega otsustatakse kiriku põhimõtete aluseid, s. o. dogmaatilikke aluseid muuta, uut kirikut luua, ühtlasi aga evangeeliumi kiriku päralt olevaid varandusi üle võtta sellele uuele kirikule, dogmaatilistelt uuel alusel seisvale kirikule, — siis tähendab see ometi varanduste võõrandamist, ülevõtmist. Kui teie ütlete, hääleenamusega võib teha kirikus samasuguseid otsuseid, nagu igas seltsis, siis peate teie arvesse võtma seda, et hääleteenamus maksab niikaua, kunni need hääletajad seisavad evangeeliumi-luteriusu kiriku alusel.

Lähevad nad aga teisele alusele, siis ei saa nad enam otsustada, kui evangeeliumi kiriku mõtte pooldajad.

Tooksin Eesti elust kujuka näite: Eesti kirjameeste selts oli omas arenemises niikaugele läinud, et Vene orientatsiooni poolehoidjad Jakob Kõrv'iga eesotsas tahtsid Eesti kirjandus- ja kultuurelu selgitajaks, uurijaks ja arendajaks määratud Eesti kirjameeste seltsi muuta Vene rahvusriigi huvide teenistuses seisvaks asutuseks, kus teataval määral isegi Vene keel oleks pidanud asjaajamise keeleks saama, nagu pärast seda otsekohe teistelt seltsidelt nõuti. Kui nüüd oleks hääleteenamus otsustanud põhikirja muuta ja siis üle minna Vene rahvuslikule alusele ühes varandustega, siis oleks sellekordse seltsi seaduse järgi asi korras olnud. Kuidas aga võidi neid kogusid, mis olid annetatud just Eesti kirjanduse ja Eesti kultuuri uurimise ja arendamise mõtte teenistuse jaoks, — kuidas võidi neid kogusid eksproprieerida õiguse mõttes sennistelt sihtidelt ja neid määrata uute ülesannete täitmiseks, ilma et annetajailt oleks nõusolekut küsitud? Kui meil seda oleks tehtud või teha saadud, õnneks läks enamusel korda seda võimalust tagasi tõrjuda, — siis oleks üle terve maa küll nii kui kahin läbi käinud, kuidas meil kurjasti tarvitatakse seaduse tähti!

Kui meil nüüd maksma pannakse seesugune seadus, et kui teatavas koguduses enamus otsustab lahkuda sennistelt põhimõttele aluselt ja luua uus kirik, lahkuvad siiski võivad ühes võtta aastasadade kestel omandatud või rohkendatud evangeeliumi kiriku varanduse, siis usku, ei ole arvata, et üksikute koguduste keskel leiduks enamust, kes seda mõtet toetaks... (Vahele hüüded paremalt poolt ja keskelt: Õigus...)...vaid seal on siiski arvata, et evangeeliumi-luteriusu kiriku mõtte pooldajad oma suures enamuses selle vastu on. Need aga, kes protestantismi mõtte pooldajateks on, ei ole sugugi takistatud oma põhimõtte eest välja astumast kiriku keskel. Ja usun, kui nüüd uue seaduse maksmapanemise järele uuenduste pooldajad võimaluse saavad oma kogudusi ja oma kirikuid asutada, siis aetakse sellega küsimus ka evangeeliumi-luteriusu kiriku dogmaatiliste aluste revideerimise suhtes kuumaks. (B. Oja, tõer: Nad on põhikirja muutnud ja kui nad sõna „protestantlik“ maha kustutasid, siis on nad juba üle võtnud.) See ei tähenda midagi. Kui vaimlistes liikumistes teatavad ideelised lahkuminekid leikuvad, siis ei lahenda neid mitte ikka korraga, vaid just pikkade võitluste kestel. Sealjuures kasvavad võitlejad ise. Ja mina usun, kui inimestele võimalus

antakse oma tõekspidamiste järele koonduda uusi usualluseid otsides, ja kui neil võivad tekkida iseseisvad kogudused ja kirikud uutalustel, siis on neil ka sisemist kandevõimet. Kuigi nad ei saa kirikuid üle võtta nende tornidega, kui nad aga valmis on oma tõekspidamiste eest ka ohvrid kandma, nõnda et nad esialgu ainult väikestes kitsastes ruumides ja saalides kokku tulevad ja neil on siis niisugune vaim sees, et nad uued kirikud üles ehitavad, kuigi mitte nii kõrgete tornidega. Kui meie aga loo niiviisi laseme kujuneda, et kirikuid kergesti saab üle võtta, siis tuleb ülevõtmise üksikute õpetajate sõnakuse ja kihutusvõime järele, aga sisemiselt ei arene meie rahvas oma tõekspidamiste poolest, vaid siis tehakse sellest kerge ülemineku sport ühest usust teise. Üks kui teine läheb kähku üle, aga uut ja väärtuslikku ei ole sel niipalju, kui siis, kui inimesed killu killu järele kokku kannavad, neist omale uusi vaimlisi kodusid ehitades, millele nad ise elu sisse peavad ajama oma püüdumise ja võitluste teel. (B. Oja, tõer.: Praegused kirikud on ju protestantlikud kirikud!) Protestandid on ka need, kes protestantismi paragrahvi kiriku põhikirjast välja heitsid. Sest kui teie ligemalt küsimust selgitate ja selle küsimuse suures ulatuses päevakorraks toote, siis näete, et tagurliku vaateid ei poolda kõik, kes seal ühes on hääletanud, vaid suur hulk on sellepärast ühes läinud, et see küsimus ei ole põhimõtteliku ega sisulisele selgitusele võetud. Kui aga sisemised võitlused mitte hävitamiseks ja lõhkumiseks, vaid uuendamiseks maad võtavad, siis kujunevad kogudused omal suurel enamuses nõnda, nagu Eesti rahvakiriku mõte seda laseb eeldada, Eesti rahvakiriku mõte käib aga selle poole, et tõsisel protestantlikul vaimu omal mitte peale suruda lasta ühtki tõekspidamiste välise mõjuvõimu abil, vaid püüda tabada seda, mis keegi oma enese tunde või arusaamise järele endale omaseks, konformseks peab. Ja siis, usun mina, tuleb uus elu evangeeliumi rahvakirikusse, ilma et tarvis oleks nii kergesti lahku minna, nagu nüüd seda mõned nooredmehed tarvilikuks peavad, kes veel kuigi palju pole saanud ise endagi kallal tööd teha. (M. Martna, stp: Kas see uue elu algus ei ole?) Uue elu algus pole see, kui inimesed suurte fraaside ja kõlavate sõnadega küsimuste kallale asuvad, mida nad isegi pole saanud veel läbi töötada. Mina ei ole kuulnud, et näiteks kas või usu-teadlaste konverentsil Tartus, kus oleks pidanud seda küsimust põhjalikumalt käsitatama, ühe või teise voolu pooldajad oleksid välja tulnud tõsise vaimu küsimustega, vaid seal olid suurelt osalt tekkinud just vormalisel põhjusel

jõukatsumised, kuidas protestantismi paragrahvi küsimust hääleteenamusega või ka ilma enamusega päevakorrast ära võtta. (M. Martna, stp: Et see jõukatsumine oleks olnud, on siin siiski küsitav). See kujuneb kahjuks nüüd just jõuküsimuseks materjaalsel alusel, kui ei osata tõsisele lahendamisele võtta neid põhimõttelikke usuelulisi küsimusi, mis siin kirikute loomisel mõõduandvad peaksid olema, kui neid segatakse aineliste küsimustega.

Sellepärast on selge, vähemalt minu arust, et meie siin kiriku ja riigi lahutamise juures ei anduks sellele muistsele vägivaldsele hingelule, kus võimuga katsuti sarnaseid küsimusi lahendada. Paneme ometi maksma niisuguse korra, kus Eestis igal inimesel võimalus oleks oma usulisi tõekspidamisi aluseks võttes kergesti liituda teistega uute kirikute loomiseks. Kui meie 3.000 olemale aluseks võtnud, et niipalju peab seal pooldajaid olema, kui uut kirikut soovitakse luua. (H. Anniko, krst: Mitte 3.000, vaid 500; üldkomisjon tõmbas maha.) Seda parem, kui viissada. Vaadake, kui teataval määral 500 pooldajat pole, kas suudab siis sarnane mõte tõesti uut kirikut luua ja eluliseks teguriks tõusta? Kui meie juba uute kirikute loomise nii kergeks teeme, siis ei jää vabameelsuse seisukohalt siin enam palju soovida. Kui aga soovitakse veel vähemaid üksusi, siis määrake aluseks 300. (Vahelhüüe kristliku erakonna poolt: Igaüks võib kiriku luua.) Noh, niisuguste fraasidega ei saa nii tähtsat küsimust selgeks teha! Kui meie seda küsimust tõsiselt käsitame, siis peame ka püüdma, et meie oma kaaskodanikkudele võimaluse annaksime väiksemate raskustega oma usualluse nõuete kohaselt kirikuid luua. Ja kui see nõue täidetud on, siis ei ole mingisugust tarvidust kirikuvaranduste ja garmiseks niisuguseid määrusi anda, mis ikka tähendavad teatud küsimuse võimulabil lahendamist.

Kui ühes koguduses või kirikus enamus arvamisel on, et usuelule uued alused tulevad võtta ja uus kirik luua, küll nad siis oma varandusega üle lähevad. Kui seal on aga teatud väikegi vähemus, kes sellele arvamisele ei tule, siis ei või riiki minna ja öelda: Sellepärast, et teie vähemuses olete, peab teie kirikuvarandus lahkuvale enamusele üle antama.

See küsimus oli omalajal Vene valitsevas senatis arutamisel. Kui Vene usk meie maale tuli, läksid väga paljud Vene usku üle. Kihnu saarel läks enamus Vene usku. (H. Anniko, krst: Kõik läksid.) Ei, kõik ei läinud, just selles see küsimus seisabki. Kihnu saarel läks peaaegu terve kogudus üle ja hakkas

nõudma, et kirik antaks nüüd Vene-õigeusu koguduse hoolde ja kasutada. Üle ei läinud aga õpetaja, kellamees ja üks vana naine. Kui nüüd enamuse poolt hakati kiriku üleandmist nõudma, siis vaidlesid need kolm koguduseliiget vastu ja ütlesid: Meid on küll kolm, aga koguduseliikmete arv ei olekuski piiratud, ja meie ei tea, kuidas tulevikus lugu on; võib olla, tuleb liikmeid juurde. Sellepärast ei või meie mingisugust nõusolekut avaldada selleks, et kirik rõhuvale enamusele üle läheks. Vene senat arutas seda küsimust põhjalikult ja leidis, et võimatu on kirikuvarandust üle anda neile, kes kirikust dogmaatilistel põhjustel lahkunud, sest kirik peab jääma nende kasutada, kes sennisel kiriklikul alusel püsinud.

See oli õiguslik lahendus ja mina usun, et meil ei ole mingisugust õigust ega põhjust sarnase õigusliku lahenduse asemele võtta võimalist lahendust. Kui meie enamuse ainuõiguslikuks omanikuks tunnistame ja vähemuselt tema õigused ära võtame, siis ei õigusta meile seda sammu ükski põhimõte. Kui äraminejad on uuele dogmaatilisele alusele nihkunud, siis ei ole neil mingisugust õigust sennise kiriku varanduse üle otsustada ja selleks isegi väljaspoolt võimu tarvitada.

Sellelt seisukohalt välja minnes arvan mina, et meil sügavat õigustunde haavamist laialistesse hulkadesse kantakse, kui meil selle kaugeleulatava küsimuse lahendamiseks appi võetakse võimu küsimus. Sellest ei ole tõesti mingisugust kasu ka nendele, kes kirikuvarandusi üle võtta tahaksid, nagu ma enne juba tähendasin. Ei jää nendel mingit võimalust sisemises hoos reformaatori jälgedes käies, midagi uut luua. (B. Oja, tõer: Protestantidelt võeti kirikud üle.) Teie ütlesite seda juba; ega kordamine mitte alati tarkuse ema ei ole! — Lugu on nõnda, et meie võime kiriku varanduste küsimusi õiguse põhimõtte alusel lahendades ja uusi

võimalusi kirikute asutamisel luues üle saada nendest võitlustest ja tülidest, mis meil muidu kirikuelus tõuseksid. Vastasel korral aitaksime meie seal tõesti lahkuminekuid ja vastolusid sünnitada, kus meil neid tarvis ei ole. Kui meie jätame kiriku enese hooleks tema sisemise elu uuendamise; kui seal võideldakse põhimõtete ja uute seisukohtade nimel, siis kasvavad kõik võitlejad seesmiselt, siis uuenevad nad ja uueneb kogu kirik. Kui aga võõras ollus, kui võimuollus sinna vahele tuleb, siis halvate teie sisemise arenemisvõimaluse. Ja sellepärast ongi tarvis, et meie silmapilklike meeleolude all nende küsimuste kallale ei asu, vaid meie peame tõesti selle peale mõtlema, et meie ise võimalust saades neid küsimusi otsustada peame tõusma väärilisele kõrgusele, et meile keegi ei saaks öelda, nagu ei oleks Eesti rahvaesitus Eesti rahvakiriku mõtte toetamisel ja pooldamisel osanud neid teid leida, mis sihile viivad.

Ma mõtlen, viime kirikuküsimuse lahendamise läbi, ilma et meie kirikuvaranduste tülisid hakkame kiriku lahendamise küsimusega ühendama!

Siis areneb meil Eesti rahvakirik Eesti riigi huvide seisukohalt paremini, kui et meie vastolusid ja lahkuminekuid sinna kanname, kus ühinemise, sallimise ja kannatlikkuse vaim peaks kaasa aitama selleks, et meie kiriku elus ideelised võitlused teostuksid, sellejuures aga kiriku ühendav side katki ei käriseks. (H ü ü d e d: L õ p e t a d a!)

Juhataja A. Jürman: Kuulen ettepanekuid koosolek lõpetada. (H ä ä l e t a t a k s e.) Ettepaneku poolt on 32 häält, vastu 21, — seega on otsustatud koosolek lõpetada.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.50 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Jürman.**

Sekretäär **J. Holberg.**

Abisekretäär **J. Piiskar.**

